

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2011

Jana Kurová

Univerzita Karlova v Praze
Ústav slavistických a východoevropských studií

Bakalářská práce

Kurová Jana

Obraz regionu v dílech spisovatelů Těšínského Slezska ve vybraných
dílech Jana Kubisze

-

The Analysis of the Portrayal of the Region in the Works of the
Teschen Silesian Writers via Kubisz's Writings

Praha 2011

vedoucí práce: Doc. PhDr. Petr Poslední, CSc.

Tímto bych chtěla poděkovat Doc. PhDr. Petru Poslednímu, CSc. za metodické vedení mé práce a také za veškerou pomoc a čas věnovaný mně při jejím zpracování

Speciální poděkování bych chtěla věnovat dr hab. Eugenii Prokop-Janiec, profesorce Jagellonské Univerzity v Krakově, paní Mgr. Zarembové za odborné konzultace, panu Janu Brannému za pomoc při organizaci mé bakalářské práce. Další poděkování náleží řediteli Zwrotu panu Kazimierzowi Kaszperowi za obšírné informace týkající se osoby Jana Kubisze. V neposlední řadě, chci poděkovat vnučce Jana Kubisze, paní Alicji Tobołové, za zpřístupnění domu spisovatele. Všem současně bych chtěla poděkovat za milou atmosféru, kterou mi vytvořili při psaní bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Krakově dne 14. 4. 2011

Jana Kurová

Anotace

Cílem této bakalářské práce *Obraz regionu v dílech spisovatelů Těšínského Slezska* ve vybraných dílech Jana Kubisze je přiblížení celkové tvorby Jana Kubisze, spisovatele, učitele a aktivního činitele, širší veřejnosti, a také zobrazení faktorů ovlivňujících jeho tvorbu a formujících totožnost obyvatel z Těšínska. Za tímto účelem byl nastíněn historický vývoj na Těšínském Slezsku, který se viditelně odrážel v Kubiszově tvorbě, zejména v *Pamiętniku starego nauczyciela*. Zobrazila jsem také celkové literární pozadí na Těšínském Slezsku, aby byly patrné některé jevy, které jsou charakteristické pro tento literární region. Také byl naznačen postoj Kubisze ke germanizačním vlivům a národnostním otázkám. O pokusu předání jeho odkazu dalším generacím pojednávám v analýze těšínské hymny. Pro lepší orientaci v termínech, které používám v textu, jsem vytvořila jednu zvláštní kapitolu, která se věnuje této problematice. Abych mohla vyjádřit vliv tvorby Kubisze na regionální identitu lidí, uvádím na konci této bakalářské práce studii a interpretuji jednotlivé výsledky výzkumu.

Klíčová slova

Těšínské Slezsko, Region, Kubisz, Národnostní otázka, Památník, Totožnost

Annotation

The goal of this thesis entitled *The Analysis of the Portrayal of the Region in the Works of the Teschen Silesian Writers via Kubisz's Writings* is to bring the life's work of Jan Kubisz—known writer, educator, and community organizer—into public discourse, and to demonstrate the aspects which have influenced both his creations and a Teschenian mentality. We begin with presenting a historical research of the region whose basis rests in Kubisz's works, primarily in *Pamiętnik starego nauczyciela*. We also discuss the literary characteristics of Teschenian Silesia in order to pinpoint distinctive local tendencies and issues. We proceed to examine Kubisz's approach to Germanization of the region and his handling of nationalism. The analysis of the Teschenian anthem illustrates Kubisz's legacy for the future generations. In order to facilitate the understanding of the terms used in this thesis, the additional chapter outlines their meanings and connotations. Finally, we show the impact of Kubisz's works on local population and its understanding of identity by introducing separate study and

interpreting its outcomes.

Keywords

Teschenian Silesia, Region, Kubisz, the Issue of Nationality, Nationalism, Memorial, Identity

Obsah

Úvod	9
1. Metodologický výzkum	11
2. Nástin dějin Těšínského Slezska	14
3. Těšínské Slezsko jako pohraničí	18
3. 1. Pohraničí	18
3. 2. Region	19
3. 2. 1. Literární region	20
3. 2. 2. Topos	21
3. 3. Regionalizace	21
3. 3. 1. Regionalismus	21
3. 4. Kulturní tradice	22
3. 5. Totožnost	22
3. 5. 1. Národní totožnost	23
4. Tradice polské literatury na Těšínském Slezsku	24
4. 1. Protipóly regionální literatury Těšínského Slezska	26
4. 2. Učitelé v zajetí lidovosti	27
4. 3. Následování lidovosti v poválečné tvorbě	28
5. Jan Kubisz – osobnost Těšínského Slezska	32
5. 1. Medailonek Jana Kubisze	34
5. 2. Život Jana Kubisze napříč Pamiętnikiem Starego Nauczyciela	35
5. 2. 1. Jan Kubisz, značka „učitel-aktivní činitel“	38
5. 2. 2. Analýza tvorby Jana Kubisze	42
5. 3. J. K. – nestor slezské písně aneb Płyniesz, Olzo po dolinie	52
6. Tvorba Jana Kubisze a její vliv na identitu tří generací Těšínského Slezska	56
6. 1. Popis studie	57
6. 2. Vyhodnocení výsledků v jednotlivých kategoriích	58
6. 2. 1. Kategorie do 27 let	58
6. 2. 2. Kategorie od 28 do 58 let	59
6. 2. 3. Kategorie nad 58 let	60
6. 3. Celková analýza studie	60
7. Závěr	63
8. Seznam použité literatury	65
Příloha č. 1 – Obrázky	68

Příloha č. 2 – Záznam rozhovorů	73
Příloha č. 3 – Płyniesz, Olzo po dolinie	77
Příloha č. 4 – Anketa	78

Úvod

S tvorbou Jana Kubisze jsem se setkala již v raném dětství, aniž bych věděla o tom, že je autorem písní *Płyniesz Olzo* nebo *Ojcowského domu*. Jeho tvorba na mě měla již tenkrát vliv, jelikož mě učila znát dějiny Těšínského Slezska, regionu, ze kterého pocházím. Kubiszova tvorba mě doprovází po celý můj život. Jak jsem vyrůstala, začala jsem více vnímat situaci, která kolem mě byla, a pociťovat národnostní rozepře, které můžete na Těšínsku místy pozorovat. V té době jsem se začala ptát, proč to tak je? Čím je způsobeno, že si hlavně česko-polské děti navzájem nadávají? Podařilo se mi to důkladně zjistit až na střední škole, polském gymnáziu v Těšíně. Všechny tyto protipolské jevy jsou způsobeny rozdělením Těšínska v roce 1920, kdy došlo k přidělení části území Polsku, ale část území s velkým počtem polských obyvatel zůstala na české straně. Tato skutečnost poznamenala mnoho lidí, mezi jinými i Jana Kubisze, kterému se v této práci věnuji. Byl známý tím, že po rozdělení Těšínů už nikdy nepřekročil hranici, jelikož říkal „To vy máte Polsko, my ne“. A i když na polské straně Těšina pracoval jeho syn jako ředitel nemocnice, své „slovo“ dodržel a do konce života hraniční řeku Olši nepřekročil. Ano, rozdělení Těšina mělo velký vliv na mnoho obyvatel, ale je tomu už 90 let, a místy se pořád setkáváme s lidskou netolerancí (zaškrtávání česko-polských tabulí, nadávání Polákům atd.). Osobně si myslím, že je mnohdy způsobená neúplnými vědomostmi místních lidí, anebo nesprávnými údaji, které mají zakódované v hlavě. Dle mého názoru jde o jeden z možných projevů stereotypů, které se ponosou na bedrech Těšínska snad navěky. Avšak troufám si říct, že jde o chybu předání nějakého „kódu“, tradice a nedostatku četby místní literatury. Necítím se být kompetentní hodnotit, zda je to chyba rodičů, pedagogů nebo dokonce samotné mládeže. Tato problematika by si jistě zasloužovala komplexní zpracování, a to jak z hlediska politicko-historického, ale taktéž socio-kulturního. Já bych se ráda věnovala kulturně literární reprezentaci dílčích částí této široké problematiky. Konkrétně teď narážím na tvorbu Jana Kubisze, která je prosycena národnostními otázkami a hlavně je něčím jako encyklopedií k poznání dějin Slezska. Naopak jeho básně vyjadřují jeho osobní zkušenosti s germanizačními a bohemizačními vlivy, a pokud k nim dobře přistoupíte, jsou schopny předávat tradiční kanon místního regionu.

Když jsme si měli vybrat téma bakalářské práce, byla jsem sto napsat právě o Janu Kubiszovi. Jsem si totiž vědoma jeho silného vlivu v těšínském regionu. Jsem si zároveň vědoma toho, jak málo je, i přes svůj přínos, známý v povědomí obyvatel Slezska, nemluvě o

tom, jestli je vůbec možnost, aby ho znal někdo na druhé straně republiky, v Praze. Mým odrazovým můstkem byl právě tento faktor.

Hlavním cílem této práce je dostat osobu a tvorbu Jana Kubisze do širšího povědomí lidí v celé republice a napsat obsáhlou syntetizační práci, která se věnuje zevrubně celé jeho tvorbě od jeho poetických vzletů až po tvůrčí dohořívání. K tomuto procesu mi dopomůže jeho nejobsáhlejší dílo *Pamiętnik starego nauczyciela*, pomocí něhož představím celý jeho život i s jednotlivými básnickými sbírkami. Dalším cílem této práce je snaha o zobrazení vlivu tvorby Jana Kubisze na identitu lidí Těšínského Slezska. Jak jsem se již zmínila výše, považuji za velice důležité představit historické pozadí, abychom mohli lépe pochopit celkovou problematiku těšínského regionu a také Kubiszovy tvorby. Historické otázky se proto budu věnovat v druhé kapitole. Třetí kapitola je zápisem různých definic, které jsem v průběhu psaní použila v textu a které mohou být nápomocné při nasměrování ke správnému kontextu jednotlivých částí. Kapitola čtvrtá naopak zobrazuje obecné literární pozadí, počínaje literární tradicí na Těšínsku přes lidovost a lidovost mezi učiteli, což se ukázalo jako příznačný jev pro mnoho spisovatelů Těšínského Slezska. Další kapitola, tedy kapitola číslo pět, je stěžejní částí celé mé práce a věnuje se hloubkově tvorbě a životu Jana Kubisze. Velký důraz jsem se snažila položit na analýzu těšínské hymny, které je autorem. Svou práci bych ráda zakončila studií, která vychází z průzkumu, který měl odhalit již zmiňovaný vliv Kubisze na identitu místních lidí. Práci doplňují různé fotografie, ať se jedná o dům Kubisze, originál obrazu, kde je namalována celá píseň *Płyniesz Olzo* s jeho portrétem, jeho hrob v Hnojníku nebo různé pomníky. Příloha je také doplněna o Kubiszův rukopis básně *Mickiewicz*. Dále zde najdete zápis celého rozhovoru s bývalou, regionálně uznávanou učitelkou polštiny Mgr. Zarembovou a také s již bývalým ředitelem Matice školské Janem Brannym. Samozřejmě zde nechybí vzor ankety.

1. Metodologická východiska

Jako výzkumnou metodu, kterou budu zkoumat díla Jana Kubisze, jsem si vybrala obecnou teorii interpretace a hodnocení obohacenou hermeneutickým¹ konceptem rozumění a jazyka, kterou vytvořil Hans-George Gadamer a Paul Ricouer. Tato teorie spočívá v tvrzení, že každý text je důležitý, protože nám chce zprostředkovat jistou, stejně důležitou pravdu. Hermeneutický model práce s kulturním textem je podle názorů obou filozofů orientovaný na jazykovou stránku, avšak pokud máme literární výzkum, mohou být tyto prvky propojeny. V hermeneutické koncepci kultury se předmětem studie stává umění, zároveň také literatura, která zobrazuje pravdu o světě a také integruje recipienty. V takovém kontextu je hermeneutický² vzor otevřený tradici, tedy je adekvátní k provedeným výzkumům slezské literatury. Hermeneutika se soustřeďuje hlavně na záležitosti spojené s problémy interpretace a s porozuměním umění. Také bere na vědomí fakt, jak je skutečně přijímána čtenáři. Zájem recipienta umožňuje rozumění a interpretaci uměleckých faktů, tedy zapojení je do oběhu umělecké hry, z čehož jsou následně vytvářeny nové způsoby společenské komunikace³. Tvůrci interpretačního modelu textu říkají, že v tomto procesu jde o předání pravdy, o ustálení vztahu mezi ideami minulosti a přítomnosti. Význam textu se tak vůči zkušenostem interpreta stává aktuálním, můžeme jej ale popsat až v průběhu interpretace. Hermeneutická interpretace textu přibližuje minulost, která je zakódována v písmu nebo symbolech, a navíc obohacuje naše zkušenosti⁴. Jak uvádí Petr Poslední: „Literární symboly vznikají v rámci prohlubování interních mezitextových vazeb a během dynamizace celého referenčního systému. [...] Navíc symboly jsou produktem procesu, který samy zpětně ovlivňují a rozprostírají v čase, takže působí jako hnací síla literární samoregulace, autorského sebehodnocení a čtenářské spoluúčasti na překvapivém pohybu referenčního systému. [...] Ať už vnímáme symbol jako druh literárního tropu, anebo ho vymezujeme širěji a pracujeme se znakem zastupujícím celý soubor dobových hodnot, vždy respektujeme jeho mnohoznačnost, imanenci, rovnovážnost zobrazovaného předmětu a obecnějšího pozadí, pluralitu hledisek přestupujících hranice

¹ Filologická disciplína, která má za úkol zkoumání, vyjasňování a interpretování psaných textů ve spojitosti s jejich historickým zasazením a vyjádření daného významu v současnosti. In Zgólkowa, H.: *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, Poznań, 1997, s. 349.

² Tato koncepce hermeneutiky je postavena na následujících pracích: Gadamer, H. - G.: *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*. Přel. B. Baran, Kraków, 1993; Ricouer, P.: *Język, tekst, interpretacja*. Přel. Graff, P., Rosner, K., Warszawa, 1989; Chmielowski, F.: *Hermenetyczny wymiar podstawowych pytań estetyki*. In Wilkoszewska, K.: *Estetyki filozoficzne XX wieku*, Kraków, 2000, s. 91; Bronk, A.: *Rozumienie, dzieje, język. Filozoficzna hermeneutika H. - G. Gadamera*, Lublin 1988.

³ Gadamer, H.-G.: *Sztuka i naśladownictwo*, přel. Łukasiewicz, L., Michalski, K., Varšava, 1979, s. 134.

⁴ Rosner, K.: *Hermeneutika*. In. Brodzka, A. et al: *Słownik literatury polskiej XX wieku*, Wrocław- Warszawa- Kraków, 1992, s. 372- 384.

lidské obrazotvornosti⁵. Dále se také dočítáme, že: „topika a symboly sehrávají klíčovou roli při utváření a změnách literárního povědomí dané společnosti. Upozorňují totiž na přítomnost významových paradigmat, které zajišťují dorozumění mezi spisovateli a čtenáři a podílejí se na institucionalizaci literárního života, popřípadě na dialogu uvnitř „interpretačního společenství“⁶. Topika napomáhají stabilizaci významů a dokonce utvrzují v našem povědomí existenci „obrazného univerza“ národní kultury, symboly naopak takové významy relativizují a vybízejí vnímatele k problematice „stěžejních obrazů“ celé kultury“⁷.

V procesu utváření národní identity na Těšínském Slezsku, značnou úlohu odehrávala autobiografická literatura⁸. Janusz Sławiński se přiklání ke koncepci, která při výzkumu literárního textu bere zřetel na autobiografické jevy. Mimo jiné přišel na to, že každá spisovatelova zkušenost představuje potencionální tematický materiál k napsání jeho díla. Zatímco se stačilo vytvořit jakékoliv dílo, jeho „život“ bývá propojen s historicko-literárním procesem⁹. Postupně vzniká otevřená otázka: kolem čeho bychom měli budovat interpretaci těchto děl? Sławiński navrhuje, aby se tím stala osobnost „potencionálního života jedince“, čímž je biografie postavena vůči hermeneutickému procesu tak, aby se v tvůrčím procesu veškerých manifestací osobní aktivity lépe nacházelo a vnímalo zakódované životní vzorce¹⁰. K procesu interpretace autobiografických děl navázala Małgorzata Czermińska tvořící teorii „autobiografického trojúhelníku“¹¹. Zavedla do literatury pojetí „*literatury dokumentu osobistego*“, které má dopomoci k definování žánru, jenž má osobní, subjektivní charakter. Odlišila dva typy narace, které odrážejí vztah autora k zobrazenému světu, jmenovitě „*świadectwo i wyznanie*“. Svědectví představuje postavu osobního svědectví jakýchkoliv událostí, vyznání naopak představuje introspektivní náhled do autorova nitra. Czermińska objevuje mnoho postav v pozadí jednoho díla, což je jedna z charakteristických vlastností literatury „*dokumentu osobistego*“. Autorka v průběhu analýzy tohoto písemnictví vytyčila čtenáře vystupujícího jako „ty“, kterému je určena autobiografická výpověď¹². S teorií biografie se bezpochyby spojuje vnímání literárního textu jako historického pramene. Ale dříve než upřesníme totožnost lidí na Těšínském Slezsku, musí být jasné, s čím se

⁵ Poslední, P.: Polské literární symboly, Hradec Králové: Gaudeamus, 2003, s. 7.

⁶ Tamtéž, s. 7 In Fish, S.: Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretative Communities, Cambridge, 1980.

⁷ Tamtéž, s. 8.

⁸ viz. kapitola 5. 2.

⁹ Sławiński, J.: Myśli na temat: biografia pisarza jako jednostka procesu historycznoliterackiego, Warszawa, 1992, s. 145.

¹⁰ Tamtéž, s. 149.

¹¹ Czermińska, M.: Autobiograficzny trójkąt. Świadectwo, wyzwanie i wyznanie. Kraków, 2000.

¹² Pro upřesnění pojmů viz Czermińska, M.: Autobiograficzny trójkąt. Świadectwo, wyzwanie i wyznanie. Kraków, 2000, s. 23.

identifikoval Kubisz.

Pokusila jsem se teoreticky nastínit metodologická východiska, která mi pomohou k interpretaci tvorby Jana Kubisze, vymezení její odlišnosti a poukázání na úlohu, jakou plnila v národní kultuře.

2. Nástin dějin Těšínského Slezska

Pro pochopení a poznání vlivů prostředí na literární tvorbu a identitu lidí daného regionu považuji za nutné ve stručnosti zmínit i politicko-historické pozadí. Považovala jsem za nutnost uchopit dějiny počínaje 13. stoletím, kdy se začala formovat první polská dynastie na Těšínsku, následné předávání trůnu spojené s německými vlivy a v neposlední řadě rozdělení Těšínska v roce 1920. Obzvláště dva poslední příklady se výrazným způsobem odrazily v tvorbě Jana Kubisze, jehož díla jsem si vybrala k demonstrování specifických motivů, topik a symbolů, jež jsou symptomatické pro tvorbu tohoto regionu.

Historické území Těšínského Slezska odvozuje svůj název od města Těšín¹³, které je dnes rozděleno stejně jako celé území mezi Českou republiku a Polsko. Těšínské Slezsko patří v rámci České republiky k nemnoha regionům, jež se po dlouhá historická období vyznačovaly vyšší mírou jisté správní a politické samostatnosti. Tato autonomie se rozvíjela v samostatném Těšínském knížectví, které vzniklo okolo roku 1290 po rozdělení Opolského knížectví.

Prvním těšínským knížetem se stal Měšek I, který byl také zakladatelem linie těšínských Piastovců, kteří pak na knížecím stolci v Těšíně zůstali po mnoho generací, celých 362 let. Společně se svým bratrem Boleslavem Opolským uzavřel v roce 1291 obranný svaz¹⁴ s českým králem Václavem II. Dynastický sňatek Měškovy dcery Violy s přemyslovským českým králem Václavem III. toto spojení ještě utužil a Viola Těšínská se nakrátko stala českou královnou. Měškův syn Kazimír složil v roce 1327 v Opavě lenní slib králi Janovi Lucemburskému. Ve 14. století řada těšínských Piastovců působila na pražském královském dvoře, například Přemysl Těšínský byl v 70. a 80. letech jedním z předních diplomatů krále Václava IV. Spojení historického území Těšínského Slezska s českým státem pak bylo stvrzeno tzv. trenčínským mírem uzavřeným mezi českým a polským králem roku 1335. Polsko se tehdy zřeklo svých nároků na území slezských knížectví a český král na polskou korunu. Těšínské Slezsko si poměrně dlouho udržovalo značnou míru samosprávy i přesto, že náleželo do jedné z tzv. Korunních zemí sv. Václava. Příkladem zmíněné autonomie bylo v polovině 16. století přijetí protestantismu knížetem Václavem III. Adamem. Jeho příkladu následovala šlechta i prostý lid. Kníže vydal v roce 1568 vlastní církevní řád, čímž vytvořil

¹³ Těšín (pol. Cieszyn, něm. Teschen, lat. Tessinum) podle legendy založili tři synové polského knížete Leška III. na místě svého šťastného setkání u pramene, později nazvaného studna Tří bratří. Mělo se to přihodit v r. 810, město nad Olzou by proto mělo být jedním z nejstarších ve Slezsku.

¹⁴ Strany se zavazovaly k vzájemné podpoře proti nepřátelům a zároveň k účasti na vojenských výpravách českého krále.

základy klasické zemské církve opírající se o augsburské vyznání. Významným těšínským luteránem byl Jiří Třanovský¹⁵, který působil mezi Čechy, Poláky a Slováky a největší úctu si bezesporu získal jako autor kancionálu *Cithara Sanctorum*¹⁶.

Práva občanů Těšínského Slezska byla upravena vlastním zemským zákoníkem, dnes bychom řekli vlastní ústavou. Toto státoprávní postavení se nezměnilo ani po vymření rodu těšínských Piastovců smrtí Alžběty Lukrécie v roce 1653. Knížectví přešlo jako odumřelé léno Koruny české pod přímou správou českých králů, v Těšíně tak začali vládnout knížata z habsburské dynastie. Tento stav přetrval i v polovině XVIII. století, kdy po prohraných prusko-rakouských válkách musela česká královna Marie Terezie odstoupit země celého Dolního Slezska, Kladska a rozhodující část Horního Slezska. Díky své poloze se v Polsku projevoval silný český a německý vliv. Dějiny tohoto území byly proto nesmírně složité. Do té doby sjednocené území Slezska bylo rozděleno mezi Prusko a Rakousko, kterému zůstala jen malá část území, označovaná jako Rakouské, resp. České Slezsko s hlavním městem Opavou, kde působila provinční zemská vláda a samostatný zemský sněm, ve kterém díky zastaralému kuriálnímu volebnímu systému tvořili většinu němečtí poslanci¹⁷. Jazyk a kultura místního obyvatelstva se však vyvíjela nezávisle na změnách státní a vrchnostenské příslušnosti. Vývoj se po všech stránkách zrychlil po zrušení poddanství v roce 1848. Velké hospodářské a společenské změny v 19. století byly na Těšínsku vyvolány zdejším značným nerostným bohatstvím. Ze všech původních slezských knížectví jen Těšínské knížectví zůstalo v původních zemských hranicích z dob českého státu i v rámci rakouské monarchie, a to dalších 178 let.

Do 90. let 19. století polští a čeští aktivisté z Těšínska a Opavska úzce spolupracovali, jelikož byli společně ohroženi postupující germanizací. V důsledku již zmíněného hospodářského významu Těšínska začíná česko-polská spolupráce ochabovat a shodu zájmů začínají postupně střídát vzájemné střety. Každá ze stran se snaží dokázat, že má na území ležící na etnickém pomezí výsostné právo. Poláci své nároky zdůvodňují převážně polským etnickým charakterem místního obyvatelstva, naopak Češi zdůrazňují historické sepětí Těšínského knížectví s českými zeměmi a polsky etnický charakter místního obyvatelstva zpochybňují jako výsledek popoľšťování. Na záchranu svého území se tehdy vyjádřili mnozí

¹⁵ Jiří Třanovský (pol. Jerzy Trzanowski)- byl český a slovenský spisovatel, básník a evangelický kněz, taktéž slavný hymnolog nazývaný slovanským Lutherem. Autor kancionálu *Cithara Sanctorum*.

¹⁶ Kancionál známý pod názvem *Tranoscius*, častokrát zaměňováno s dílem *Cithara sanctorum* neb *Žalmy* a písně duchovní staré i nové, které jsou do dnešní doby užívány evangelickou církví. Jejich autorem je Jiří Sarganek.

¹⁷ Kaszper, R.,Malysz, B.: Poláci na Těšínsku, Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009, s. 10- 11.

pražští umělci a vědci. V regionu se velmi působivě projevil český básník Petr Bezruč: *Sto tisíc nás poněmčili, sto tisíc nás popolštili*¹⁸. Aktivitu vyvíjenou Poláky reprezentovala hlavně polská inteligence. Oproti té české a německé pocházela především z řad zámožnějších vzdělaných sedláků. Dalším polským argumentem byl průběh procesu národního obrození, který na Těšínsku inicializovali především místní buditelé a který měl výraznou polskou orientaci¹⁹.

Toto území si až do roku 1918 zachovávalo status tzv. korunní země, avšak po první světové válce a zániku Rakousko-Uherské monarchie zaniklo i původní Těšínské knížectví. Po válce se tak střetly dva nově vzniklé státy, Československá republika a Polsko, v boji o území Těšínského Slezska. Spor vyvrcholil sedmidenním ozbrojeným konfliktem při obsazování Těšínského Slezska československou armádou v lednu 1919. Po zastavení bojů se spor o tato území přenesl na právě probíhající konferenci ve Versailles u Paříže. Původně mělo o osudu Těšínského Slezska rozhodnout lidové hlasování, plebiscit, ten však nikdy neproběhl. 10. července 1920 byla československým a polským ministrem zahraničních věcí podepsána deklarace, kde oba státy souhlasily s arbitráží velmocí. Až tímto arbitrážním rozhodnutím, vydaném na konferenci velvyslanců dohodových velmocí²⁰ konané v belgickém letovisku Spa z 28. července 1920, došlo k ukončení územního sporu. Téhož dne byla Paříži vydána deklarace o rozdělení původního Těšínského Slezska, což pro Těšínsko znamenalo historický zlom. Zvláštní komise upravila hranice a správa nad svěřenými územími byla předána československým, resp. polským úřadům 10. srpna 1920²¹.

Toto dosud celistvé území historického Těšínského Slezska bylo po dvouletém sporu rozděleno mezi nově vzniklé státy: Československo a Polsko. V části přiznané Československu tehdy žilo na 120 tisíc Poláků. Území Těšínska, které bylo připojeno k Československu, mělo 1280 km² a žilo na něm 295 tisíc obyvatel. Polské Těšínské Slezsko činilo 1005 km², tj. 44% území s 81 obcemi. 17 obcí, mezi nimi i bývalé zemské a krajské město Těšín bylo novými státními hranice rozděleno. Na levém břehu Olše, z původního předměstí Těšína s nádražím Košicko-bohumínské dráhy, vzniklo samostatné město Český Těšín. V roce 1938 si tehdejší polská vláda bezpodmínečně vynutila změnu hranic z roku 1920 a odstoupení většího českého, resp. československého Těšínského Slezska. V říjnu 1938

¹⁸ Bezruč, P.: Slezské písně, Brno: Doplněk, 2003, s. 37.

¹⁹ Kadłubiec, K. D. a kol.: Polská národnostní menšina na Těšínsku v České republice (1920-1995), Ostrava, 1997, s. 10- 14.

²⁰ Francie, Británie, Itálie, USA a Japonsko.

²¹ Kaszper, R., Małysz, B.: Poláci na Těšínsku, Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2009, s. 22- 29.

bylo území o rozloze 830 km² obsazeno polskou armádou a následně zde byla zavedena polská státní správa. V prosinci téhož roku byla podepsána smlouva o úpravě hranic. Nicméně nedávno zpátky nabyté území bylo po zahájení II. světové války a napadení Polska připojeno přímo k Německu. Jen poměrně malá část českého Těšínského Slezska tvořila krátce součást tzv. druhé Česko-Slovenské republiky, ale již 15. března byla Němci vojensky obsazena a následující den také administrativně připojena k Protektorátu Čechy a Morava²². V roce 1945, po ukončení II. světové války, se území Těšínského Slezska *de facto* vrátilo do podoby z roku 1920. Avšak ke konci jednání o definitivní podobě hranic mezi Českou a Polskou republikou došlo až podpisem Smlouvy o konečném vytyčení hranic 13. června 1958 ve Varšavě. Současný průběh hranic, který odděluje oba Těšínská Slezska, je téměř totožný se stavem z roku 1920²³.

²² Německé okupaci českých zemí předcházelo odtržení Slovenska od Česko-Slovenské republiky a vznik Slovenského štátu 14. 3. 1939.

²³ <http://www.muzeumct.cz/index.php>, aktualizováno 19. 3. 2011.

3. Těšínské Slezsko jako pohraničí

V této kapitole bych chtěla vymezit několik zásadních pojmů, které spolu úzce souvisí. Většina z nich má vliv na literární tvorbu nebo ji přímo utváří. Vymezení těchto pojmů je důležité pro návaznost a propojení s následujícími kapitolami. Zmíním se o charakteristických rysech jednotlivých pojetí. Díky těmto pojmům budeme schopni důkladněji pochopit jednotlivá literární díla Těšínského Slezska. Ke konci mi rovněž pomohou při analýze sociologické studie. Většina z těchto definic byla již předem daná, proto jsem považovala za vhodné je interpretovat tak, jak jsem je našla v publikacích.

3. 1. Pohraničí

Zaolží, ze vzhledu na podmínky s jakými determinuje identitu jedince, tvoří velmi specifické území. Je to pomezí oblast, která je obecně nejčastěji definována na základě politicko-správních (1920) nebo etnických (národních) kritérií²⁴. Jedná se o oblast obývanou různými národnostmi, k jejichž specifikům patří jazyk, náboženství²⁵ a kultura²⁶. V důsledku vzniku národnostních hnutí v 19.století začaly vznikat hranice, které vyznačovaly výraznou dělící čáru. I když z etymologického a empirického hlediska jsou si pojetí hranice a pohraničí velice podobné, je zapotřebí je rozlišovat. Hranice vznikla proto, aby od sebe věci oddělovala, naopak pohraničí přirozeně spojuje, jelikož ho spoluvytváří nejméně dvě kultury, které tvoří tu danou pomezí oblast. Pokud jej nevytváří, pak jsou přinejmenším důkazem toho, že není možné úplné oddělení jistých procesů od sociálních skupin. Hranice je stanovený jev, na rozdíl od pohraničí, které je jevem přirozeným, spontánním parametrem, rozhodujícím o rozsahu kultur, etnicity, někdy také idejí nebo systému hodnot²⁷. Na území Zaolží je tento jev patrný. Podle názoru Andrzeje Sadowkého je dalším charakteristickým jevem pohraničí, zánik územních zásad spjatých s národem. Pohraničí chápe jako přechodnou oblast na pomezí dvou nebo více národů. Pohraničí budou území mezi etnickými skupinami, která přechází často z ruky do ruky, z jednoho politického orgánu do druhého. Pohraničí jako místo vytváření

²⁴ viz. kapitola 2.

²⁵ Náboženskost In Rusek, H.: Religia i polskość na Zaolziu, Kraków, 2002; stanoví jeden z nejdůležitějších faktorů ve vytváření pocitu etnické, národní sounáležitosti, identity jedinců, tak i celých společností, co potvrzují dějiny Těšínského Slezska; klíčovým pojetím k interpretaci náboženského kulturního aspektu je *sacrum*, které se odvolává ke vztahu člověka vůči světu, ke způsobu prožívání a rozumění skutečnosti; kategorie *sacrum* je pro náboženskost povinná.

²⁶ Michalska, M.: Religijność na pograniczu. Polacy na Zaolziu, Český Těšín, 2006, s. 62.

²⁷ Babiński, A.: Pogranicze polsko-ukrajiński, Kraków, 1997, s. 42.

nového člověka a jeho kultury²⁸. Tak se děje také v případě Záolží, které nesčetněkrát měnilo své hranice. Historie rozmístila populaci na pohraničí několika kultur a národností. Mezikulturní vliv je proces, který pořád trvá a kultura obyvatel tohoto území je neustále modifikována. Pomineme-li různé kulturní vzorce, vytváří Záolží stabilní celek, do kterého započítáváme: tradiční záolžskou kulturu (mající své počátky již v původní kultuře nerozděleného Těšínského Slezska), českou národní kulturu a polskou národní kulturu, která se zde dostává pomocí masmédií a také díky bezprostřednímu prolínání kultur (po otevření polsko-českých hranic v roce 1992)²⁹. Je však zapotřebí brát zřetel na to, že na Záolží nedochází pouze ke kontaktu česko-polské kultury. Pokud přistupujeme k definici pohraničí jako specifického prostoru, musíme brát ohled na jeho relaci k centru. Pohraničí nepatří k centrálním územím státům, ale nachází se na jeho perifériích. Je heterogenní a splňuje regulačně-integrační funkci mnohonárodnostního regionu. V současných národně-kapitalistických státech můžeme sledovat dominanci kultur, za kterou ruku v ruce jde asimilace a zánik kultur³⁰.

3. 2. Region

Slovo region pochází z latiny, ze slova *regio*, znamená tedy: okolí, krajinu nebo okraj města³¹. Pojetí regionu se nám vždy vybaví ve spojitosti s konkrétním teritoriem, vnímaným jako část národního nebo státního teritoria, odlišujícím se svojí specifičností nebo přinejmenším majícím v některých oblastech svoje charakteristické rysy, nazývané regionem³². Současné pojetí *regionu* je vícevýznamové. Někdy jej definujeme jako oblast vyznačující se geografickými, fyzickými a kulturními vlastnostmi³³. Z výrazu region jsou odvozeny pojmy regionalismus, regionalizace. Samostatnou oblastí je literární region.

²⁸ Sadowski, A.: Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców, Białystok, 1995, s. 13.

²⁹ Michalska, M.: Religijność na pograniczu. Polacy na Zaolziu, Český Těšín, 2006, s. 66.

³⁰ Babiński, A.: Pogranicze polsko-ukraiński, Kraków, 1997, s. 43.

³¹ Damrosz, J.: Region i regionalizm, Warszawa, 1987, s. 10.

³² Tamtéž, s. 22.

³³ Skorowski, H.: Europa regionu. Regionalizm jako kategoria aksjologiczna, Warszawa, 2006, s. 19- 21.

3. 2. 1. Literární region

„V literární vědě je region pojímán v estetické perspektivě, jehož souřadnice jsou regionální princip a regionální aspekt, zatímco regionálním aspektem se zpravidla míní konstruktivní stavební princip tvorby, formotvorný činitel, který nevyklučuje přesah části do celku, regionální princip v sobě obsahuje vědomí osobitosti a jedinečnosti. Projevuje se tak, že autor topikou a tematikou z regionu vychází a především k němu opět směřuje, protože jeho strukturním adresátem je především čtenář z regionu“³⁴.

„Region není jen zobrazovaná objektivní kategorie podmínek literatury či životní prostor autora, ale faktor formující i některé literární druhy a žánry, jež ve své poetice obsahují topografické zřetele“³⁵.

Proto je dobré při analýze regionální literatury věnovat speciální pozornost memoárově laděné poezii a literatuře faktu. „Ve vzájemném dorozumívání uvnitř regionu i mezi regiony není rozhodující forma, [...] ale schopnost jinak vytyčit sémantické pole kulturních znaků, emblémů, symbolů a společných představ o světě“³⁶. Jde o fenomenologické pojetí „prostoru představ“, o interpretaci zvláštního „vnitřního“světa těžícího z archetypů kolektivního nevědomí a rušícího příčinné souvislosti básníkova života a díla³⁷ V literatuře související s regionem vlastně získává na zvláštní přitažlivosti čas a prostor, inspirovaný Bachtinovou teorií „chnotopu“³⁸. „Ve vědomí člověka získávají podobu různých znaků, které se pohybují v kruhových polích [...] tvoří se vnitřní a vnější prostor. Jsou to regiony ve významu části v okruhu rodiny, domu [...]“³⁹. Nakonec v Měřítkách souvislosti Petra Posledního nacházíme Bachelardovo tvrzení: „ Intersubjektivní hodnotu básnického obrazu vnímáme teprve v okamžiku, kdy představy „přecházejí z duše do duše“, kdy obraz

³⁴ Urbanová, S.: Region bez hranic. Sociologická sonda do vnímání literatury Ostravska, Olomouc: Votobia, 2001, s. 10.

³⁵ Martínek, L.: Polská literatura českého Těšínska po roce 1945, Opava, 2004, s. 17.

³⁶ Urbanová, S.: Region bez hranic. Sociologická sonda do vnímání literatury Ostravska, Olomouc: Votobia, 2001, s. 10

³⁷ Poslední, P.: Měřítko souvislostí. Česká a polská literární kultura po roce 1945, Praha: Euroslavica, 2000, s. 121- 122.

³⁸ Pro upřesnění pojmu viz Poslední, P.: Měřítko souvislostí. Česká a polská literární kultura po roce 1945, Praha: Euroslavica, 2000, s. 121- 122.

³⁹ Urbanová, S.: Region bez hranic. Sociologická sonda do vnímání literatury Ostravska, Olomouc: Votobia, 2001, s. 15.

jako součást logu přestáváme popisovat a necháváme ho působit osvobozující silou na naši osobnost⁴⁰.

3. 2. 2. Topos

„Topos se vyznačuje polyfunkčností, v příhraničních oblastech je mnohdy bilingvní a má svou svébytnost a nezastupitelnost. Funguje jako hloubkový kód, vědomý, postupně pěstovaný, který směřuje k pojmům domov, rodná země, vlast. Okruh vnitřního regionu je značně subjektivní, individuální, pocitově emotivní a představuje jako by krajinu citů. Koresponduje s konkrétní krajinou, oblastí, místem, avšak není pro něj rozhodující, zda se překrývá třeba s politickým či správním vymezením regionu. Vnitřní vazba na region disponuje pozitivním potenciálem⁴¹.

3. 3. Regionalizace

„Proces spojený s politikou státu, která odpovídá potřebám „národního občana“, jenž je rovným před zákonem. Koresponduje to s představou uskupení, složeného z mnohonárodních regionů. Regiony nejsou podřízeny jednomu cíli a netvoří jediný celek, jemuž bezpodmínečně slouží. Vztah regionálního a globálního, jako vztah části a celku, není založen na principu hierarchie, na subordinačních vztazích vertikálně strukturovaných. Vyznačuje se spíše horizontální interakcí⁴².

3. 3. 1. Regionalismus

„Představuje hnutí, které vychází z pocitu regionální příslušnosti a přináležitosti. Jestliže se v něm nepěstuje nacionalismus, fundamentalismus a lokální patriotismus, ale podporuje se soudržnost národa prostřednictvím kultivace hodnot důvěrně známých z vlastního zkušenostního prostoru, může se usnadnit a urychlit vznik regionálních uskupení.

⁴⁰ Pro upřesnění pojmu viz Poslední, P.: Měřítka souvislostí. Česká a polská literární kultura po roce 1945, Praha: Euroslavica, 2000, s. 121- 122.

⁴¹ Urbanová, S.: Region bez hranic. Sociologická sonda do vnímání literatury Ostravska, Olomouc: Votobia, 2001, s. 15.

⁴² Tamtéž, s. 15- 16.

Vazba k regionu s tradicí umožňuje celkem přirozeně žít v evropské formě společenského evropského státu a zároveň si uchovat svou národní svébytnost, nalézat vztah k tradici s historickou minulostí. Tvoří součást našeho vnitřního světa a neoslavuje pocit regionální příslušnosti podmíněné kulturně a etnograficky.

Vztah mezi regionalizací a regionalismem je tedy vzájemný a nevylučující⁴³.

3. 4. Kulturní tradice

Kultura daného společenství je někdy označována jako dědictví. Nabízí se tak důležitá vlastnost kultury, kterou se projeví její zakotvení v minulosti. Kultura je procesem, který vzniká v důsledku lidské činnosti. Kultura je předávána z generace na generaci. Schémata našich činů, způsobu myšlení, typické objekty a zařízení, to vše se objevuje v naší každodenní perspektivě, avšak my nejsme jejich autory. Někdy je máme tendenci modifikovat, ale povětšinou je používáme takové, jaké byly vytvořeny v minulosti. Kumulace kulturního dědictví je jinak nazývána tradice⁴⁴.

3. 5. Totožnost

Identita je pojetí, jímž se jednotlivec nebo skupina subjektů definuje, pocítuje svou jedinečnost, neboli pojetí, o které se opírá, když si uvědomuje svůj vztah ve vztahu k jiným. Identita každého subjektu se skládá z více identifikací, z nichž některé jsou pocítovány silněji a týkají se různých kontextů. Identita není něčím stálým, něčím, co se nemění, ba právě naopak, identita je něčím kontextuálním, něčím, co obsahuje jistou dynamiku a proměnlivost. Člověk tedy během života může několikrát změnit svou identitu, např. s proměnou společenské role, vývojem životní situace atd. Identitu můžeme vnímat jako odpověď na otázku „kdo jsem“ a také „kam patřím“? Tímto jevem se identita stává zároveň vědomím jedince a jeho sounáležitosti se společenstvím, tedy rodinou, náboženským společenstvím, etnikem atd. nebo s určitým místem, či regionem⁴⁵. Celý tento proces je výsledkem přirozené potřeby člověka někam patřit, zařadit se a definovat se.

⁴³ Tamtéž, s. 17- 18 In Lenderová, M.: Region, regionalismus, regionalizace In Sociologický časopis 28, 1992, č. 4, s. 555.

⁴⁴ Sztompka, P.: Socjologia. Analiza społeczeństwa, Kraków: Znak, 2007, s. 248.

⁴⁵ Boksański, Z.: Tożsamości zbiorowe, Warszawa, 2005, s. 15- 16.

3. 5. 1. Národní identita

Pojem totožnosti utváří reflexní vztah subjektu vůči samému sebe. Národní či etnická identita je jednou z kolektivních sociálních identit⁴⁶. Můžeme ji také definovat jako pozitivní vztah subjektu k jeho národu. V současných společnostech je jednou z nejvýznamnějších kolektivních identit, jelikož definuje, kým jsme. Zpravidla dominuje nad všemi ostatními identitami (třídní, náboženskou, regionální atd.). Pomocí národní identity jsme schopni udržet národní stát v celku, zároveň je nutná i k dosažení politických cílů. Stejně jako ostatní identity ani tato není statická. Sebeidentifikace člověka jako příslušníka národa či etnika prochází určitými proměnami⁴⁷.

⁴⁶ Vlachová Klára: *Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě*, Praha, 2004, s. 489 In *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2004, Vol. 40, No. 4.

⁴⁷ Bokszański, Z.: *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa, 2005, s. 108 In Kłoskowska, A.: *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa, 1996.

4. Tradice polské literatury na Těšínském Slezsku

Polská národnostní menšina v části označované jako *Zaolzie* (Záolží), jak potvrzují mnozí vědci a kritici patřící do různých vědeckých oblastí v Polsku nebo v Česku a Slovensku, se vyznačuje velkou kulturní aktivitou. Tohle tvrzení se odvolává jak na amatérskou tvorbu, tak i na tvorbu zcela profesionální. Poláci žijící v České republice se můžou pochlubit značnými úspěchy na poli divadelním, hudebním, uměleckým a konečně literárním.

Kořeny polské literatury na českém Těšínsku spočívají v národních tradicích. Jistou podobnost bychom našli také v literární tvorbě německé, rakouské, české nebo slovenské kultury. Tento jev pozorujeme hlavně v mnohonárodnostních oblastech, které se často pojí s pohraničním charakterem těšínského regionu. Polská literatura českého Těšínska je mj. projevem společenského a národního vědomí zdejších Poláků žijících mimo Polskou republiku. Dbejme však toho, že tato tvorba nemůže být zaměňována s literaturou exilovou, neboť jejími autory nejsou emigranti, ale původní občané tohoto kraje. Pro srovnání uvedu třeba literární tvorbu litevských nebo ukrajinských Poláků, která se taktéž odlišuje od literatury polských emigračních středisek v mnoha západních zemích⁴⁸. Tvůrčí tradice polské literatury vznikající v českém regionu má své kořeny hluboko v minulosti. Konkrétní datum počátků polské literatury na tomto území nemůžeme zcela jistě určit, jelikož tvůrci z přelomu 19. století oficiálně nezveřejňovali své tvůrčí pokusy. Většinou se proto dočteme, že se krásná literatura na českém Těšínsku začala objevovat teprve v 19. století, a to zejména v jeho druhé polovině. Obecně se považuje za otce těšínské literatury Jan Kubisz, autor písně *Płyniesz Olzo*, která je pokládána za regionální hymnu.

Podstatná část mé práce se bude věnovat tvorbě Jana Kubisze, ale k prezentaci literatury tohoto regionu od jejích počátků považuji vhodné začít od Adama Sikory, jehož jméno, jako otce literatury, se objevuje i v publikaci *Literatura polska z czeskiego Śląska* Edmunda Rosnera. Hledejme proto počátky literatury v tomto regionu spojené s osobou Adama Sikory, tkalce z Jablukova, který dal svými náboženskými i světskými básněmi popud ke vzniku lidového směru v těšínské literatuře, tzv. přechod z folkloru k písemnictví. Tento směr se ve 20. století ještě více zesílil⁴⁹

⁴⁸ Kadłubiec, K. D. a kol.: *Polská národnostní menšina na Těšínsku v České republice (1920- 1995)*, Ostrava, 1997, s. 259.

⁴⁹ Rosner, E.: *Literatura polska z czeskiego Śląska*, Cieszyn, 1995, s. 9- 11.

Mezi zvučná jména, která výrazně ovlivnila literaturu na začátku 20. století, patří zejména: Bogumił Hoff (1824-1894), Andrzej Kotula (1822-1891), Jan Kubisz (1848-1929), Paweł Stalmach (1824-1891) a další. Všichni tito autoři byli spojeni s novinami *Gwiazdka Cieszyńska*, novinami, které se vytvořily v rámci *Tygodnika Cieszyńskiego*, jenž vznikl roku 1848 a byl redigován Pawłem Stalmachem, a které sehrály na Těšínském Slezsku velmi důležitou úlohu v národně-osvobozeneckém hnutí. Psali hlavně prózu s typickými rysy, určenou především pro lidového příjemce (povídky, novely, obrázky, atp.), menší měrou dramata a poezii z mimoliterární oblasti, tedy s národnostními a společenskými motivy. Podnětem jim byla hlavně místní kulturní tradice, někdy bezprostředně přejata z folkloru. Taková orientace literární tvorby přetrvává i po roce 1920, po rozpadu Těšínského Slezska, kdy měla být hlavně morální oporou ve chvílích ohrožení národních zájmů místních Poláků. Tento požadavek přetrvával ještě po druhé světové válce.

V roce 1907 se v Těšíně začaly vydávat celoslezské literární noviny *Zaranie Śląskie*. Jejich zakladatelem a redaktorem byl Ernest Farnik, který z nich učinil noviny s výrazným regionálním zaměřením. Zveřejňoval v něm folklorní texty, publikace a recenzoval např. dramatická díla určená pro ochotnická divadla. Vycítil také potřebu publikace podařených děl autorů mladé generace, čímž místní autory povzbuzoval k tvorbě a objevil tak ne jeden literární talent. Mimo jiné Jana Łyska (1887-1915), Jerzego Nikodema (1885-1942) a další. Většinou to byli mladí autoři vychovaní moderní polskou literaturou, kteří následovali tvorbu především Stanisława Wyspiańskiego, Stanisława Witkiewicze, Kazimierza Tetmajera nebo Władysława Orkana. Na rozdíl od nich však byli tematicky spjatí s regionem. *Zaranie* se tak stalo embryem meziválečného slezského regionalismu⁵⁰. Vyznavačem tohoto směru se ke konci 20. let stal historik a literární kritik Paweł Musioł (1905- 1943), který do slezské tvorby přinesl myšlenku evropského a polského regionalismu, jemuž určil především kulturní profil. Jeho záměrem bylo hlavně budování kultury na základě místních tradic a směřovat tak k povzbuzení polského národního povědomí. Tento program si své zastánce získal především mezi literárními umělci (Zofia Kossaková, Gustaw Morcinek apod.), hudebními (Jan Sztwiertnia) a výtvarnými (Jan Wałach, Ludwik Konarzewski, Gustaw Fierla a jiní) a rozhodl tak o vývoji kultury ve Slezsku do roku 1939. Nezávisle na umělecké produkci domácích autorů uvedl slezskou tematiku do polské literatury také prostřednictvím autorů z jiných částí Polska. Je nezbytné připomenout Marii Dąbrowskou, Zygmunta Wasilewského, Jana Wiktora, Polu Gojawiczyńską, Felikse Nowowiejského a další. Slabým místem slezského literárního regionu, stejně jako jiného regionálně zaměřeného polského písemnictví, však byla

⁵⁰ Tamtéž, s. 14- 17.

nadřazenost tématu vůči formě. Byly sice kladeny požadavky na zvýšení umělecké hodnoty děl, v praxi se však literární kritika spokojovala i s pracemi průměrnými. Nejdůležitějším aspektem posuzování umělecké hodnoty díla bylo oslavné vztahování se k regionu⁵¹.

4. 1. Protipóly regionální literatury Těšínského Slezska

Období tzv. národního obrození v Těšínském Slezsku, které začalo rokem 1848, ještě víc utužilo vztah místního obyvatelstva k rodnému regionu. Tato vazba se v umělecké tvorbě projevovala několika způsoby, mimo jiné velmi pozitivním vztahem k nářečí. Když tehdy na území českého Těšínska přijel známý polský dialektolog, profesor Jagellonské univerzity Kamimierz Nitsch, při terénním jazykovém výzkumu si povšiml preference nářečí místních obyvatel. Díky tomu se mezi čtenáři zdejší beletristické literatury, inteligenci nevyjímaje, projevil dychtivý zájem o knížky s regionální tematikou.

Jelikož se postupně v této práci propracuji k tvorbě Jana Kubisze, pokládám za velice důležité již teď rozlišit lidovou literaturu od té vysoké, abychom si ujasnili základní rozdíly, které se zde vyskytují. Chtěla bych však upozornit na to, že v této práci nenajdete obecný popis vývoje literatury na těšínském regionu po druhé světové válce, proto si dovoluji uvést pár konkrétních příkladů pro představu a vycítění těchto rozdílů.

Lidová literatura se definuje pomocí slov: jednoduchý, domácí. V prostředí těšínského regionu se lidová tvorba inspirovala hlavně Janem Kubiszem, který psal svá díla zobrazující domácí prostředí a domácí problematiku, jazykem dosti srozumitelným pro obyčejný lid. Oproti tvorbě Jana Kubisze stojí literatura vysoká, charakterizující se jako aristokratický proud. Je psána složitým jazykem s hodně metaforami, symboly, děj se odehrává nejlépe v exotickém prostředí, často inspirovaná krakovskou avantgardou. Mezi tvůrce takové literatury patří hlavně Paweł Kubisz, ale také: Adolf Fierla, Gustaw Morcinek, Gustaw Przeczek a další. Edmund Rosner našel zalíbení v tvrzení Zdzisława Hierowského, který píše, že takoví autoři, jako např. Adolf Fierla nebo Gustaw Morcinek byli vybaveni schopností získat si místního čtenáře, protože lokálními specifiky tohoto regionu nasýtili jak svou lyrickou poezii, tak i prózu. Srovnání pokračuje slovy: *„Fierlova tvorba je zcela zasazena do rámce rodného kraje. Celý jeho svět se uzavřel do karvinské průmyslové oblasti a okolní zemědělské beskydské*

⁵¹ Tamtéž, s. 72.

*krajiny. Z formálního hlediska Fierlova tvorba nebyla nijak originální*⁵². Často se totiž stávalo, nejen u Fierly, že autor kopíroval staré, ale zároveň současné literární vzory regionální literatury. Tímto postupem sice zaujal čtenáře, ale nejde bohužel říct, že by některak obohatil polskou literaturu českého Těšínska o nové nápady. Od předchozích autorů se svou originalitou liší již vyjmenovaný Paweł Kubisz, hlavně v díle *Przednówek*⁵³, které bylo uvedeno v roce 1937. Tato sbírka je ve shodě s literární kritikou řazena k nejoriginálnějším polským básnickým dílům v těšínské tvorbě 30. let. Odráží se tady životní zkušenost samotného autora a jeho známý temperament, který je výrazně vidět díky přesvědčivosti, s jakou projevuje svůj nesouhlas s tehdejšími společenskými vztahy na Těšínsku, především se závislostí chudého lidu na vrchnosti. Kubisz ve svém *Przednówku* vyzývá k boji proti utlačovatelům. Sbíрка je nasyčena revolučními prvky, které se v těšínské literatuře (např. u Jana Kubisze) skoro vůbec neobjevovaly. Patří mu však zásluha i za to, že povznesl těšínské nářečí, které používal jako jazykový materiál, z něhož čerpal do funkce jazyka poetického, čímž se mu dařilo výstižně vyjádřit obsah díla⁵⁴. Období druhé světové války přerušil vývoj literární tvorby na českém Těšínsku. Docela umlčely oficiální projevy nejen polského, ale i českého a slovenského kulturního života. Díla místních autorů jen zřídka pronikala do tisku.

4. 2. Učitelé v zajetí lidovosti

Nesmírně zajímavou věcí je to, že národopisné zájmy v druhé polovině 19. století se staly doménou učitelů, což je velmi důležitým faktem vrhající jasně světlo na funkce, které byly lidové kultuře a zejména folkloru připisovány. Učitelé velmi zřídka dosáhli uměleckého sebeuvědomění, na druhé straně však jejich tvorba má přesně vytyčený směr, kterým se ubírá. Tím, že jsou silně zasazeni do společensko-kulturní reality mnoha regionů, vtáhnutí do národnostně-tvůrčích procesů, mohou do literatury vnést velmi různorodé zkušenosti. Jednoznačně nejdůležitější pro ně je sociální funkce literatury, ne ta umělecká. Důležitějším se jeví výsledný účinek, jaký bude mít dílo, než jeho ideově-formální originalita. Jedinečnost - pojem, který se zdá být rozhodující v otázce nadčasovosti díla - tvoří trvalou opozici programovému poslání učitelů⁵⁵.

⁵² Hierowski, Z.: *Życie literackie na Śląsku w latach 1922- 1939*, Katowice: Śląsk, 1969, s. 303.

⁵³ Doba před žněmi, před sklizní nové úrody, tedy období nejchudší na základní potraviny.

⁵⁴ Rosner, E.: *Literatura polska z czeskiego Śląska*, Cieszyn, 1995, s. 76.

⁵⁵ Kaszper, K.: *Nielatwe posłannictwo* In *Kwartalnik nauczyciela opolskiego*, 1996, č. 3 a 4, s. 26- 27.

A přece existují v životě našeho národa takové situace, kdy schopnost splnit historickou zkoušku na výbornou v oblasti literatury či umění, mají zejména pedagogové, kteří jsou známí svou profesní zaujatostí. Kteří o tom dokonale přesvědčili, zejména v situacích, kdy šlo nejen o nástroj boje proti germanizaci a výchovný prostředek, ale i zdroj národní a kulturní identifikace - jevu tak důležitého v uvědomování si své národní sounáležitosti. Kdo jiný by dokázal ukázat čtenáři ten správný směr, když ne společensky zaangažovaný učitel. Z učitelů, kteří takto chápali lidovou kulturu, jmenujme alespoň některé: Robert Zanibal (1843-1878), Jerzy Hawrot (1853-1917) a hlavně učitel Jan Kubisz (1848-1929)⁵⁶.

4. 3. Následování lidovosti v poválečné tvorbě

Bezprostředně po druhé světové válce se polští umělci z českého Těšínského Slezska vyjadřovali ke svému vztahu k rodné zemi i v zcela lidové tvorbě. Všechny druhy tvorby byly prezentovány např. v menšinových novinách *Głos Ludu*, ale hlavně v časopise *Zwrot*. Po druhé světové válce se kulturní život polské menšiny v Československu koncentroval kolem PZKO⁵⁷. Postupně celou regionální etnografií skutečně ovládli učitelé. Ve 30. letech se setkáváme s činností dalších těšínských folkloristů, k nimž patřili i dva rodáci z Lazů u Orlové - učitel Karol Piegza (1899-1988) a Eugeniusz Fierla (1910-1989), kteří v letech 1935- 1938 v *Ogniwo*⁵⁸ otiskli dvacet pět slezských lidových písní, které si zpívali obyvatelé z okolí Orlové. Fierlu je možné obdivovat za jeho všestrannost. Dařilo se mu jak v malířství, tak v oblasti dokumentární fotografie, zároveň psal básně těšínským nářečím. Později se zaměřil hlavně na písně pro sbory, skladatelskou činnost a práci dirigenta. Piegza má obrovskou zásluhu na rozvoji těšínské folkloristiky a etnografie, lidového umění obecně. Zajímal se o všechno a jeho pozornosti tak neunikly hornické a horalské zvyky, které mu byly dobrou motivací pro vytvoření idylických lidových vyprávění. Všechny příběhy následně shromáždil ve sbírkách *Sękaci ludzie* (Sukovítí lidé, 1960, 1979), *Opowiadania beskidzkie* (Beskydské povídky, 1971) a *Tam pod Kozubową* (Tam na úpatí Kozubové, 1975) - jednalo se hlavně o folklorní texty beletristické povahy. K jeho zájmům patřila také lidová architektura, keramika, lidový kroj, venkovská kultura, domácí řemeslo, interiér těšínské chalupy, narativní

⁵⁶ viz. kapitola 5.

⁵⁷ Polski Związek Kulturalno-Oświatowy w Republice Czeskiej (česky Polský kulturně-osvětový svaz v České republice)- PZKO vzniklo v roce 1947 a je hlavní organizací polské národnostní menšiny v Česku a současně největší organizací Poláků v Česku. Cílem PZKO je zachování etnické identity Poláků v Česku.

⁵⁸ Dvoutýdeník polské mládeže v Československu.

folklor apod. Vyzýval k publikacím týkajícím se sbírání a nejrůznějších projevů lidové kultury, kterou promyšleným způsobem využíval v pedagogické praxi. Výsledkem jeho etnografických studií jsou např. díla *Ceramika cieszyńska* (Těšínská keramika), *Nakrycie głowy kobiet cieszyńskich* (Pokrývky hlavy těšínských žen) a *Cieszyńskie skrzynie malowane* (Malované těšínské skříně), které byly publikovány v letech 1971, 1979 a 1983 zásluhou Folkloristické sekce působící při PZKO. Jeho badatelsko-sběratelské a popularizační práce se řadí k velmi hodnotným. Jejich hodnota je zejména v jejich obsáhlosti. Piegza bezesporu představuje spojnici těšínského národopisu před 2. světovou válkou s obdobím po ní. Jeho cílem bylo vytvoření povědomí o hodnotách lidové kultury v životě společnosti⁵⁹. Do období po roce 1945 patří další významní představitelé lidovosti Gustaw Fierla (1896- 1980) a Józef Ondrusz (1918- 1996), učitel pocházející z Karviné, známý jako autor unikátního díla *Przysłowia i powiedzenia ludowe za Śląska Cieszyńskiego* (Přísloví a rčení z Těšínského, 1954), které bylo výsledkem jeho zájmu o paremiografii, tedy nauku o příslovích. Díky svému narativnímu talentu vydal publikaci *Godki śląskie* (1.vyd. 1956), která je stylizovanou sbírkou především různých těšínských pověstí, dále *Śląskie opowieści ludowe* (1963), kde najdeme všechny žánry těšínských lidových vyprávění s krátkými biografiemi vypravěčů. V průběhu svého skutečně bohatého tvůrčího života, měl vliv na polskou mládež, mezi kterou se mu podařilo zpopularizovat lidovou prózu. Ondruszův sběratelský zájem, přispěl velkou mírou k tomu, že se podařilo sebrat mnoho cenného materiálu z nejrůznějších okruhů lidové kultury, který je skvělým základem pro další teoretická bádání⁶⁰. Mnohá díla z této tvorby se dočkala i zveřejnění v knižní podobě, na čemž má velkou zásluhu Folkloristická sekce působící při PZKO. Založitelem této sekce je profesor katedry polonistiky v Ostravě, Karol Daniel Kadłubiec, se kterým se bezesporu spojují největší vědecké úspěchy v těšínském regionu. Nejenže je zakladatelem folkloristického hnutí, ale je autorem mnoha důležitých publikací, např. monografie *Gawędziarz cieszyński Józef Jeżowicz*, dále antologie *Płyniesz Olzo*. Pravidelně svými články přispívá do různých periodik zabývajících se etnografií. Tvůrcem beletrie 70. let byl Adam Wawrosz (1913-1971), autor sbírky *Niezapominajki* (Pomněnky, 1954) a povídek *Na śćmiywku* (Černá hodinka, 1959) a *Z naszej nolepy* (Z našeho zápečí, 1969). Hodnota jeho dodnes populárních prací se zakládá zejména na dobré znalosti okolního světa a schopnosti barvitě popsat tento svět v lidové povídce, dále na výborné

⁵⁹ Kaszper, K.: Nielatwe posłannictwo In Kwartalnik nauczyciela opolskiego, 1996, č. 3 a 4, s. 28- 32.

⁶⁰ Kadłubiec, K. D. a kol.: Polská národnostní menšina na Těšínsku v České republice (1920- 1995), Ostrava, 1997, s. 288- 294.

znalosti nářečního jazykového materiálu a také tehdejšího obecného vkusu čtenářů, kteří své zalíbení nacházeli v takovéto svérázné lidovosti⁶¹.

Ve folkloristické sekci pracovali ještě další učitelé: Anna Ondruszová, Agnieszka Piegzová, Bronisław Procner, Jan Szymik, Jan Korzenny a Władysław Młynek (1930-1997), také aktivista, vynikající básník a autor několika divadelních her, rádiových vysílání a písní pro děti a mládež. Na *Záolží*, kde učil na základních školách, založil také Sdružení polské mládeže (1947) a také několik školních sborů, které současně vedl. Zároveň zastával různé funkce v PZKO a nějaký čas byl dokonce předsedou, pak místopředsedou *Zarządu Głównego*. Od roku 1978 byl uměleckým ředitelem souboru *Górol*, od roku 1983 se stal ředitelem festivalu *Górolski Świąto*. V tvorbě Młynka mohli najít své zalíbení čtenáři prahnoucí po výše zmiňované svéráznosti. Většina jeho povídek, básní byla napsaná těšínským nářečím, tzv. *gwarą*. K jeho nejdůležitějším celistvým sbírkám patří *Śpiwy z Olzy* (Písňe z druhého břehu Olzy, 1983), ve kterých se odráží krajina, lidé a dějiny těšínské země, dále *Śpiwające zbocza* (Zpívající stráně, 1989) a *Kolo, kolo młyńskie*, což je sbírka textů z oblasti dětského folkloru z roku 1979. Všechna tato díla mají téměř hodnotu dokumentu.

K tradici regionální poezie patřily také ženy, jednalo se hlavně o Ewu Milerskou (1915-1985), Anielu Kupcovou (1920) a Annu Filipkovou (1950), které v roce 1981 společnými silami vydaly sbírku *Korzenie* (Kořeny). Již samostatně Aniela Kupcová napsala *Malinowy świat* (Malinový svět, 1988) a Ewa Milerská *Kwiaty z naszej łąki* (Kytky z naší louky, 1985). Kadłubiec se ve své publikaci vyjadřuje na téma Kupcové takto: „*O tvorbě Aniely Kupcové bylo svého času napsáno, že vyrostla z těšínských zkušeností, a proto zdůrazňuje takové hodnoty jako domov, rodný kraj, jazyk, tradice („jež vzdorují proměnám, které mnohdy ničí kořeny a zamlžují původ“)*“⁶². Toto platí i pro dvě zbývající autorky. Jejich básně jsou známy v terénu, kde kolují mezi ctiteli nářečních textů a udržují se v obecném povědomí pro svou komunikativnost a neobvyklou sugestivnost.

Na závěr této kapitoly bych však chtěla dodat, že společným rysem objevujícím se v dílech výše vyjmenovaných autorů je silná inklinace k domácí kulturní tradici a rodnému kraji vůbec. Je to projev kolektivního tvůrčího přístupu, s nímž se můžeme setkat např. v Polsku i v exilu. Emocionální a ideová podstata se projevuje vícerym způsobem. Mezi tři nejdůležitější způsoby se řadí: tematický, žánrový a jazykový. Tuto tezi jde velmi rychle doložit jakýmkoliv příkladem z tvorby všech místních autorů. Téměř všichni tvůrci polské

⁶¹ Tamtéž, s. 270.

⁶² Tamtéž, s. 271.

literatury českého Těšínska se snažili všímát věci jednoduchých, ale přitom blízkých a cenných, což se projevovalo různým způsobem i odlišnou intenzitou. Pro většinu z nich bylo typické hledání smyslu života v hodnotách předků a uctívání domácích kulturních tradic, třeba v tvorbě otce těšínské literatury a autora *Płyniesz Olzo*, Jana Kubisze.

5. Jan Kubisz – osobnost Těšínského Slezska

Jan Kubisz, jeden z nejnámějnějších a nejvýraznějších regionálních autorů, se jako aktivní činitel zapojil do boje proti germanizaci a ovlivnil tak regionální školství a životy mnoha občanů. Právem je literárním fenoménem, nejen pro své umělecké kvality, ale i kvality lidské. Všechny své prožitky a svědectví transformoval do básnické podoby, v níž pokaždé navázal na rodinnou nebo lidovou tradici, která je spojena s těšínským regionem. Současně se stal básníkem pro lid, uměl zasáhnout hluboko do srdcí každého ze svých čtenářů. Kubisz byl jedním z vynikajících představitelů slezské literatury a zároveň zasloužilým národně-kulturním aktivistou Těšínského Slezska. Můžeme jej označit za vzor pro následující generace spisovatelů těšínské regionální literatury. Proto se nám dnes, kdy si uvědomujeme význam a vliv, může zdát nepochopitelným fakt, že i tohoto velikána, který byl v průběhu života člověkem velice váženým a respektovaným, bohužel potkal podobný osud, jako několik dalších spisovatelů a slezských aktivistů, kteří se propadli do zapomnění. Co bylo pravděpodobně největší příčinou? Odpověď částečně nacházíme v publikaci Petra Posledního, *Měřítka souvislostí* (2000), v kapitole věnované generačnímu paradigmatu. Setkáváme se zde s generační problematikou, se kterou bojují mnozí autoři nového literárního pokolení. Jde v podstatě o vyjasnění toho, proč se tvorba autorů v průběhu století mění. Vysouvá se tvrzení o jednotném sebeuvědomění téže věkové skupiny nebo o zásadním významu „duchovní události“, která vyvolává generační zážitek a vyvíjí tak tlak na jeho vyjádření v literárních dílech v podobě vedoucího motivu, souboru výrazových prostředků nebo stylu⁶³. Myslím si, že takto se nám podaří lépe pochopit následující příklad, ve kterém uvádím, co bylo hlavním důvodem zastínění Jana Kubisze.

V případě Jana Kubisze patřila jeho díla ještě v 50. letech k téměř zapomenutým a nedostupným pro širší okolí čtenářů. Naopak v 70. letech byl víc než často zaměňován za dalšího z Kubiszů, Pawła, se kterým ho ale nespojovalo nic víc než pouhá shoda jmen. Tito dva tvůrci se především lišili stylem, jakým psali. Jan Kubisz přestal být aktuální, poněvadž jeho osobu již před válkou a těsně po ní zastínila jiná hvězda, již zmiňovaný Paweł Kubisz, s nímž se celá literárně-umělecká perspektiva začala ubírat zcela jiným směrem, a to zejména jinou prací s významem. Pro lepší představu uvedu, že u Jana Kubisze se bavíme o poetice didaktické básně, která byla zařazena do minulosti, již prožitého epigonského pozitivismu,

⁶³ Poslední, P.: *Měřítka souvislostí*. Česká a polská literární kritika po roce 1945, Praha: Euroslavica, 2000, s. 149.

protipólem mu byl Paweł Kubisz, který čtenáři naopak nabízel kreativní poetiku⁶⁴, která na ně byla cíleně zaměřena. Něco jiného a nového. Šlo v podstatě o *Foucaultovu* polemiku mezilidských vztahů jako úsilí o integritu osobnosti a zpevnění mezilidských vazeb určitého společenství⁶⁵. Pravdou sice zůstává, že se Paweł Kubisz ve své tvorbě odvolává na expresi nebo intelektuální avantgardu Mladého Polska, tento styl literatury však na území Těšínského Slezska nebyl skoro vůbec dostupný. Tím, jak se ve vztahu k následujícím generacím přehodnocovaly literární tradice, se začalo postupem času o Janu Kubiszovi opět psát více a kolem 90. let jste již mohli objevit dříve poměrně těžce dostupná díla. Autor se stal motivací pro napsání různých článků k příležitosti výročí jeho narození nebo úmrtí, otevření školy v Hnojníku, která byla pojmenována po jeho osobě atp. Mezi milovníky tohoto autora patří mj. Paweł Musioł, Gustaw Przewczek a Franciszek Zahradnik, ale tím největším milovníkem je bezesporu šéfredaktor regionálního měsíčníku *Zwrot*⁶⁶, Kazimierz Kaszper, který je autorem četné kolekce článků věnované právě Kubiszovi. Věnoval mu také článek nazvaný *Jan i Paweł czyli dwa bieguny zaolziańskiej literatury*, kde se zabývá výše zmíněnou problematikou záměny autorů nebo dokonce zapomněním, jevy způsobenými povětšinou velmi nízkou úrovní literárních znalostí čtenáře, dezorientací čtenáře, cílenou mystifikací a cílenou hierarchizací uměleckým jevů a samotných autorů, tedy spisovatelů⁶⁷. Se zpřístupněním knížek a časopisů v archívech se můžeme setkat se skutečným tvůrčími skvosty Jana Kubisze nebo s články napsanými na jeho počest. Skutečně se není čemu divit - díla Kubisze jsou plná úcty a důstojnosti, zbavena zbytečné obřadnosti a jednodenního patriotismu, nachází se v nich zvláštní pokoj věčných pravd a hluboké víry: víry v národ a Boha.

V následující podkapitole pouze stručně představím život Jana Kubisze. Jsem přesvědčena o tom, že lze skutečnou osobnost odhalit během důkladné analýzy jeho literárních děl, čímž zároveň přiblížit specifické rysy jeho literárního života, např. pomocí jeho největšího prozaického díla „*Pamiętnika starego nauczyciela*“, doprovázeného zbývajícími básnickými sbírkami. Proto se postupně pokusím v Kubiszově literárním prostoru ještě víc přiblížit jeho život, tradice a zvyky místních obyvatel, zároveň se zastavím u

⁶⁴ viz. kapitola 4. 1.

⁶⁵ Poslední, P.: Měřítka souvislostí. Česká a polská literární kritika po roce 1945, Praha: Euroslavica, 2000, s. 151 In Foucault, M.: Myšlení vnějšku, Praha, 1996.

⁶⁶ Společensko-kulturní měsíčník, vydávaný od roku 1949. Prvním redaktorem *Zwrotu* byl Paweł Kubisz.

⁶⁷ Kaszper, Kazimierz: *Jan i Paweł czyli dwa bieguny zaolziańskiej literatury*, Czeski Cieszyn: Śląsk, 2005, nr 6.

symboliky obsažené v jeho básních a alespoň částečně se pokusím vyvrátit slova šéfredaktora Zwrotu, který svůj článek zakončuje slovy:

„Jan przegrał i z historią, i ze sztuką. Był w swojej poezji zanadto po appolińsku klasycystyczny, czas zaś zaczął sprzyjać dionizyjskiej, orgiastycznie nienormatywnej, romantycznej zgoła ekspresji, którą uosabiał Paweł”⁶⁸.

5. 1. Medailonek Jana Kubisze

Jan Kubisz byl polský pedagog, národní činitel, básník a kronikář těšínského regionu. Je známý jako autor básně *Nad Olzą*, později přejmenované na „Płyniesz Olzo“, která se kdysi dávno stala neoficiální hymnou Těšínského Slezska. Kubisz se narodil v revolučním roce tzv. jara národů, tedy 24. ledna 1848 v Konské nedaleko Třince. V Konské chodil do místní základní školy, později, v letech 1860-1865, navštěvoval evangelické gymnázium v Těšíně, kde kvůli germanizačním vlivům probíhala výuka v němčině. V roce 1868 úspěšně ukončil dvouletý učitelský seminář. V tom samém roce byla w *Gwiazdce Cieszyńskiej*⁶⁹ vytištěna jeho první báseň. Již o rok později, ve svých 21 letech, začal vyučovat v polské škole v Hnojniku. Kubisz zde působil následujících 41 let. V roce 1910 si Kubisz postavil vlastní dům ve vesnici, který je do dneška jedním z orientačních bodů cestou do Komorní Lhotky⁷⁰. Kubisz pracoval hlavně jako učitel, ale byl také zapáleným aktivistou působícím v mnoha jiných organizacích, např. *Czytelni Ludowej*⁷¹ (Lidová čítarna) v Těšíně. V roce 1882 vydal svojí první sbírku poezie nazvané *Niezapominajka*, tu však publikoval pod pseudonymem *Szlązak*. Sbíрка *Niezapominajka* obsahuje hlavně básně určené pro slezskou mládež, soustřeďuje se na oblíbený region Těšínského Slezska a tradice místních obyvatel. V roce 1889 se objevila další sbírka básní nazvaná *Śpiewy starego Jakuba*. V této sbírce se autor koncentruje na společenské a národnostní otázky tohoto regionu. Kubisz také publikoval v těšínském tisku. Díky Kubiszovým známým byla v roce 1902 ve Lvově vydána velká sbírka poezie *Z Niwy śląskiej*. Pomocí svých básní se snažil ovlivnit edukaci a patriotismus těšínské

⁶⁸ Jan prohrál s historií i s uměním. Ve své poezii byl přespráliš klasicistický, čas však začal více upřednostňovat dijonskou poezii, organistickou nenormativní, romantickou jednoduchost exprese. Přel. J. K.

⁶⁹ Gwiazdka Cieszyńska (1851-1939) - prvotní časopis národního hnutí, později jej ovládnul katolický klerikalismus. GC byl zaměřený na lid, zabýval se hlavně národností, společensko-politickou, historickou a náboženskými otázkami.

⁷⁰ viz. Příloha č. 1.

⁷¹ Založena v roce 1861, v době když začal polevovat habsburský absolutismus. Původní čítarna z roku 1848, jediné kulturně-osvětové středisko pro polskou veřejnost, byla rakouskou vládou v roce 1854 zrušena. Lidová čítarna působila do roku 1922.

mládeže. Skutečně nejznámějším dílem Jana Kubisze se stalo prozaické dílo *Pamiętnik starego nauczyciela* z roku 1928, kde Kubisz mohl konečně ukázat svůj veliký talent spisovatele, za který si odnesl veliký obdiv. Popisuje zde životy a zvyky lidí Těšínského Slezska na sklonku 19. století a také své učitelské zkušenosti. Průvodním motivem *Pamiętnika starego nauczyciela* je boj za zachování polské kultury a jazyka v česko-německém kulturním prostředí. *Pamiętnik starego nauczyciela* je i v současné době považován za velice cenné a přínosné dílo, které je díky popsáním soudobým realitám využíván řadou historiků, etnografů a jazykovědců.⁷² K blížícím se 80- tým Kubiszovým narozeninám, mu na stránkách *Pamiętnika*, z prosince 1927, popřál také kněz Andrzej Buzek a projevil tak své uznání a úctu ke Kubiszovi k příležitosti vydání *Pamiętnika starego nauczyciela* v těšínském Towarzystwu Ewangelickim:

„Należy on do ludzi, którzy żyli życiem publicznem, do pokolenia tych, którzy najgoręcej odczuwali wszelkie drgnienia polskiego życia narodowego w byłem Księstwie Cieszyńskim, - w kościelnych sprawach jest jednym z tych, co serce złożyli na ołtarzu idei polsko-ewangelickiej śladem wskrzesiciela nowopolskiego ewangelicyzmu, znanego mu osobiście z lat młodszych ks. Dra Leopolda Otto.

*Cieszyn, w grudniu 1927, ks. Andrzej Buzek*⁷³.

Jan Kubisz zemřel po krátké nemoci 25. března 1929 roku v Hnojniku.

5. 2. Život Jana Kubisze napříč *Pamiętnikiem Starego Nauczyciela*

Tvorbu Jana Kubisze je možné rozdělit do třech kategorií. Především to jsou básně národního charakteru, překlady náboženských básní, obzvláště Karola Geroka⁷⁴ a próza, ke které se řadí *Pamiętnik starego nauczyciela*. Obzvláště ve studii napříč tvorbou Jana Kubisze, nám právě *Pamiętnik* pomůže k hloubkovějšímu průniku, jelikož se jedná o autobiografické dílo.

Jan Kubisz je prvním básníkem Těšínského Slezska, který se zasloužil o povznesení regionálního písemnictví na vyšší úroveň. Narodil se v revolučním roce 1848, tzv. jaře národů v protestantské rodině v Konské. Jak vzpomíná ve svém Památníku – *pierwiastki pragnień i*

⁷² Cicha, Irena: Stonawka od źródła do ujścia, Český Těšín: Regio, 2004, str. 40.

⁷³ Kubisz, Jan: *Pamiętnik starego nauczyciela*, Cieszyn: Wydawnictwo Towarzystwa Ewangelickiego w Cieszynie, 1928, s. 8.

⁷⁴ Německý básník, žijící v letech 1815-1890. Kubisz přeložil na 50 jeho básní.

*dażeń wolnościowych zalegały ziemię, czekając na ciepłe promienie wiosny, co je miały do życia zbudzić*⁷⁵. Počáteční roky jeho dětství byly spojeny především s rodným domovem a jeho každodenním životem. Jeho rodiče vlastnili maličké hospodářství, kolem kterého se v podstatě točil jejich život. Malého Jana vychovávali v lásce k Bohu, už jako dítě znal obsah evangelií, a nejspíš proto v pozdějších letech byl schopný jít v čele národního boje. Doma se v létě vstávalo velmi brzy, aby se prvním slunečním paprskem mohlo začít vykonávat denní řeholi. Opakem byla zima, kdy se všichni společně scházeli u předení, tzv. *prząddek*, kterým Kubisz věnoval nejednu ze svých povídek. Předení nemělo pouze ekonomický charakter, ale využívalo se i k výchově a osvětě. Celodenní, náročnou práci, oživovala různorodá vyprávění o minulosti, o pradávných legendách, zvycích, vodnicích, strašidlech atp.⁷⁶. V takové atmosféře vyrůstal budoucí básník těšínského regionu, na kterého domácí prostředí, mělo mnohem větší vliv, než škola v Konské, do které nastoupil, když mu bylo 6 let. Byla to typická venkovská škola náboženského charakteru, kde byl kladen veliký důraz na výuku němčiny, která se vedle polštiny stala druhým vyučovacím jazykem. Nezkažená „krajina dětských let“ se mu zaryla hluboce do duše a vracel se k ní ve své tvorbě vždy, protože pro něj představovala ideální svět, byla mu paralelou k ráji, místem s tajemstvím. Tajemství do tohoto místa proniká s prvky melancholie, pomíjivosti, se vzpomínkami na uplynulou dobou aj.⁷⁷. Nesmazatelné stopy domácí výchovy, atmosféry rodné vesnice, nezkažené okolním průmyslem a městem, jsou vidět na každém kroku v krásné a vysoce ceněné první kapitole *Pamiętniku*, která vypráví o dětství Kubisze, např. v úryvku „*niby misa wielka, której środkiem, jak pęknięcie szerokie, płynie nasza Olza urocza, usiadła na ziemi ojczystej, tej ziemi wieków polskiej, nasza wioska*“⁷⁸. V první části svého veledíla, vzdává hold svému rodnému domu a rodné vsi. Vztah k rodině a rodné zemi mu byl v době společenských hnutí prismaticem, skrze, které nahlížel na současnost, lidi a podle něhož se je snažil směřovat.

Do školy měl Kubisz jako by kamenem dohodil. Jeho prvním učitelem byl Kajzar, který učil už jeho otce a nebyl nijak vzdělaný, pouze uměl psát a číst a někde na vojně se naučil trochu německy, což ho opravňovalo k tomu, aby se z něho stal učitel. Jelikož, škola, do které chodil Kubisz byla evangelická, znamenalo to asi tolik, že učitele si vybírali lidé, a proto byli všichni Poláci. Učiteli Jana Kubisze v Konské byli dále Paweł Wojnar a Adam

⁷⁵ Kubisz, Jan: *Pamiętnik Starego Nauczyciela*, Cieszyn: Wydawnictwo Towarzystwa Ewangelickiego w Cieszynie, 1928, s. 9.

⁷⁶ Tamtéž, s. 24- 28.

⁷⁷ Hodrová, D.: *Místa s tajemstvím*, Praha: KLP, 2004, s. 27- 29.

⁷⁸ Kubisz, Jan: *Pamiętnik Starego Nauczyciela*, Cieszyn: Wydawnictwo Towarzystwa Ewangelickiego w Cieszynie, 1928, s. 29.

Pinkas, který měl v pozdějších letech velký podíl na jeho vývoji a velký vliv na jeho tvorbu. Po skončení základní školy, v roce 1860, ho rodiče, jako dvanáctiletého chlapce zapsali do Evangelického gymnázia v Těšíně, které bylo jediným na území Rakouska. V té době bylo něco takového považované za ohromné štěstí, navíc „*odnosiliśmy się do szkoły z wielkim zapalem i umiłowaniam, uczyliśmy się pilnie i z ochotą*”⁷⁹, co svědčí o poctivém přístupu studentů, kteří takto pociťovali hrdost. Ovšem, o dost silnější pocit, který ovládal srdce mladého chlapce, byl smutek za domovem, který musel opustit, bezstarostnými chvílemi, které jednou provždy skončily a smutek za krásnými břehy jeho milované řeky Olše. Na Evangelickém gymnáziu v Těšíně skončil pouhé čtyři třídy, ale i to stačilo k tomu, aby se v něm vypěstovala německá duše. Právě tento fakt stanoví zlomový bod v Kubiszově životě. Silně německý charakter se projevoval, ve výuce všech předmětů v němčině. „*Byliśmy podobni do dziecka, które obcy ludzie „za swe“ wezmą. Zapomina powoli o matce, a przyjmuje obyczaje i spodoby nowych rodziców. Tak stawaliśmy się powoli Niemcami*”⁸⁰, touto větou později vysvětloval, proč po čtvrté třídě utekl ze studentského města zpět do zákoutí své rodné vesnice a nepokračoval ve vzdělávání. Musel utéct, jelikož přestával rozumět sám sobě⁸¹.

Sedmnáctiletý Kubisz náhodně potkává svého starého známého, učitele Adama Pinkase. Tento upřímný a dobrosrdečný muž, srdcem i duší Polák, vzal Kubisze do své péče a zapřisáhnul se, že napraví to, co zničilo polskou duši jeho dávného studenta. Velmi intenzivně mu vyprávěl o dějinách národní polské literatury a dával mu číst díla největších polských spisovatelů. Netrvalo dlouho a Kubisz si díky své pracovitosti začal připomínat svůj rodný jazyk, začíná rychle vnímat význam a krásu národní literatury. Vedle zmiňovaného Pinkase se ve vzdělání Kubisze angažoval o pět let starší Jerzy Buzek. „*Wieczorami- wyprawi Kubisz w Pamiętniku- chodziliśmy często (z Pinkasem) do Buzka. Buzek ode mnie o 5 lat straszny, wystąpił swego czasu ze szóstej klasy gimnazjalnej z powodu choroby ... a wrócił właśnie do domu celem objęcia gospodarstwa ... Był to człowiek prosty i skromny w obejściu, ale nadzwyczaj zdolny i wykształcony*”⁸². Právě díky němu, se Kubisz seznamuje s následujícími autory: Niemcewiczem, Korzenowskim, Jeżem, Syrokomlą, Romanowskim i Mickiewiczem. Mickiewicz se stává jeho oblíbeným autorem. Když se poprvé setkal s jeho básněmi, hned se

⁷⁹ Tamtéž, s. 18.

⁸⁰ Tamtéž, s. 125.

⁸¹ Przeczek, G.: Jan Kubisz- pieśniarz ludu śląskiego, In Kalendarz „Głosu Ludu na rok 1948“, rocznik III, red. Andrzej Kubisz i Henryk Jasiczek, s. 49.

⁸² Kubisz, Jan: Pamiętnik Starego Nauczyciela, Cieszyn: Wydawnictwo Towarzystwa Ewangelickiego w Cieszynie, 1928, s. 141.

jich několik naučil nazpaměť. Byla z toho cítit neskutečná síla prvních pocitů, které se dostaví po styku s tak nádhernou, velkou věcí, jako jsou Mickiewiczovy básně. Pak skutečně dojde k tomu, že „*niezatarciem znamieniem w duszy na wieki zostają*”⁸³. Buzek mu dával k prostudování ještě řadu dalších polských básníků, což dopomohlo k tomu, že se začal velmi dobře orientovat v polské literatuře a sám se zanedlouho pokoušel o vlastní autorskou tvorbu. Ve svých tvůrčích začátcích měl nemalé jazykové problémy, ale básně, kterými se inspiroval, a okolí lidí, kteří ho podporovali, z něj udělalo pravého básníka. Není se čemu divit, že po tak hluboké vnitřní proměně v sobě Kubisz objevuje své životní poslání a začíná se ubírat stezkou, kterou mu vyznačil snad samotný osud. Po dvou letech se vrací do Těšína, kde se chce připravit k profesní dráze učitele v tzv. preparandách⁸⁴. Toto učiliště bylo zaměřeno hlavně na pedagogiku, bohužel se však nedalo srovnat s kvalitami Evangelického gymnázia. Kubisz velice pociťoval nedostatky a chybějící prvky v přípravě k profesi učitele. Po dvouletém studiu, úspěšně absolvoval závěrečné zkoušky, za které mu byl předán diplom, který ho opravňoval k výuce dětí do třetích tříd základních škol. Když Kubisz odešel z Těšína, začal pracovat jako učitel v Hnojníku. Vskutku různé osudy potkaly Kubisze na cestě za vytouženou profesí učitele, kterým byl nejen díky diplomu, ale také z poslání. Byl učitelem nejen dětí školou povinných, ale stal se také učitelem slezského lidu, který naučil jak respektovat, ctít a milovat krásu těšínské země. Abychom si tvorbu Jana Kubisze na poli společenském, přiblížili ještě o něco víc, je třeba upozornit na jednu významnou skutečnost, a to, příjezd varšavského kněze Otta, aby zde vyhlásil své kázání. Pocity z kázání, jak píše Kubisz, byly kolosální. Ale k podstatě věci: tentýž kněz s sebou do Těšína přinesl nového ducha, kterého předal do srdcí těch nejschopnějších lidí na Těšínsku a inicioval hnutí zaměřené na uvědomění slezského lidu⁸⁵.

5. 2. 1. Jan Kubisz, značka „učitel - aktivní činitel“

Nesmírnou úlohu v Kubiszově tvorbě hraje motivika výchovy. Kubiszova tvorba je zaměřena hlavně na lid a dobro lidu je pro něj to nejdůležitější. Je zastáncem jednoty v boji za společné, velké cíle, jakými se stávají svoboda a dobro národa, tedy věci, kterým věnoval celý svůj tichý a pracovitý život. Je-li oporou pro deklarovaný nezkažený zdroj právě venkovský

⁸³ Tamtéž, s. 143.

⁸⁴ Dřívější (minulostní) přípravné kurzy pro učitele.

⁸⁵ Przewczek, G.: Jan Kubisz- pieśniarz ludu śląskiego, In Kalendarz „Głosu Ludu na rok 1948“, rocznik III, red. Andrzej Kubisz i Henryk Jasiczek, s. 50- 51.

lid, se kterým Kubisz nejčastěji spolupracuje, je právě tentýž lid také předmětem kultivace a osvěty⁸⁶. Ano, největším činem, je vedení dítěte, jeho nasměrování, právě tak se dostávají na povrch ta největší dobra národu a ta, pak mohou být užitečnými pro společné dobro.

Když Jan Kubisz 4. ledna 1869 přijímá práci učitele v Hnojníku, je již známý jako vynikající básník a aktivní činitel. Přivítání nového učitele v Hnojníku bylo nečekaně vroucí a slavnostní. Tehdy se ve škole shromáždila téměř celá vesnice. Skoro jako by se tu celá země ocitla ve škole, která stanoví podmínku perspektivní budoucnosti, škola jako naděje pro celé lidstvo. Děti přivítaly svého nového učitele a vychovatele do své venkovské školy zpěvem písní. Venkovská škola je modelem hezké školy, příjemného prostředí ke vzdělání i k životu. Nejen, že je svébytnou institucí, ale i místem, které může být prostorem harmonie, a nejen to: je s to také harmonii předávat. Škola, kde učil Kubisz, vypadala poněkud hůře, ale to nemění nic na její topizační hodnotě, kterou tomuto prostoru dávají jeho obyvatelé- studenti, učitelé. Jimi škola „promlouvá“, stává se místem reprezentace⁸⁷. Kubisz ve svém *Pamiętniku* píše: „*Zrozumiałem, że nie dla siebie jestem powołany, ale dla tych dzieci, dla pracy, dla ciężkiej pracy około nich i dla usługi całej tej wielkiej szkolnej gminy... Nie będę żył sobie, ale tej dziatwie szkolnej ...*“⁸⁸. S tímto přístupem, přijal práci učitele v Hnojníku, vědom si úmorné práce, která ho tady čeká. Cílem, který si Kubisz stanovil, bylo dát ze sebe to nejlepší a ochránit lid od projevů germanizace, kterými si sám prošel, aby se naděje či budoucnost mohly stále držet v rovině emblému venkovské školy. Národ si zaslouží vzdělané učitele, na to má přece nejsvětější právo, pouze tak se škola stane synonymem pokroku. Jako Śliwkův student a jeho velký obdivovatel, zavedl do školy polské učebnice a rozšířil osnovy. Reformy, které zavedl, se netýkaly pouze školní osnovy, ale také vzdělávání samotného. Nesmírně odvážným krokem bylo zrušení tzv. *signy*, tedy malé dřevěné tabulky, na kterou se zapisovaly jména studentů, kteří v rámci trestu museli mluvit pořád německy. Dalším skoro heroickým činem, tentokrát administrativního charakteru, byla výměna německých knih za polské⁸⁹. Příjmení obyvatel vesnice, která měla německé znění, poopravil podle zásad spisovné polštiny. Kubisz měl ke svým studentům a obyvatelům okolních vesnic a Hnojníka velmi vřelý vztah. Byl nejen učitelem, poradcem v soukromých záležitostech, ale dokonce i lékařem. I přes velké množství učitelských povinností, si dokázal udělat čas na své koníčky. Ještě v době, když byl na gymnáziu, se začal zajímat hlavně o přírodní vědy. V této zálibě

⁸⁶ Pro vysvětlení pojmu viz Hodrová, D. et al: *Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie*, Jinočany: H & H, 1997, s. 73.

⁸⁷ Tamtéž, s. 75- 77.

⁸⁸ Kubisz, J.: *Pamiętnik ...*, s. 168.

⁸⁹ Tamtéž, s. 175- 180.

pokračoval i v průběhu své profese, kde často využíval získané vědomosti ze svých školních let, které byly přínosem pro jeho studenty a jemu dělaly přinejmenším radost. Studiu přírodních věd věnoval hodně času, konkrétně botanice a zoologii. Z ciziny si nechal dovážet různé druhy rostlin, které pěstoval ve své zahradě. Jeho zahrada byla svou krásou a barevností známá nejen v okolních vesnicích, ale přijížděli ji sem obdivovat i lidé z širokého okolí. Nebyl jen botanikem, který svými novými květinami obohacoval zahrádky sousedů, ale mohl se pochlubit také širokými vědomostmi z oblasti entomologie⁹⁰. Je obecně známo, že si Kubisz tvořil širokou kolekci hmyzu, kde byli pomalu všechny druhy žijící na Slezsku, ale také krásní exotičtí brouci, které si stejně jako floru nechal dovážet ze zahraničí, speciálně k tomuto účelu. V tomto byl pedant, všechny brouky si pečlivě označoval a třídil je, do jednotlivých kategorií. Nešlo rozhodně o pokusy sběratele amatéra, ale o opravdovou vědeckou činnost. Další jeho všeobecně známou zálibou byli ptáci. Na toto téma v souvislosti s Kubiszem kolovala spousta anekdot. Říká se, že uměl napodobit jakýkoliv hlas ptáka, slavíky krmil běžně z ruky a byli i takoví ptáčci, kteří mu důvěřovali a vyzobávali jídlo přímo z úst⁹¹. Prací ve škole a svými širokými zájmy si zajistil obdiv a patřičnou úctu vůči jeho osobě.

Díky svému vlasteneckému přístupu k lidem, si dokázal najít cestu k široké těšínské veřejnosti, čímž především velmi často překonal představitele těšínsko-německé inteligence. Jeho bohatý podíl v kulturně-společenských aktivitách, zajistil Kubiszovi stálou pozici v povědomí lidí a učinil z něj aktivistu, se kterým bylo možné vždy počítat. S jeho profesní dráhou učitele, je spojena také častá účast na různých pedagogických konferencích, později pravidelná účast v *Towarzystwu Pedagogicznym* (Pedagogické sdružení), kde se Kubisz aktivně zapojoval do projektů organizovaných tímto sdružením. V *Miesięczniku Pedagogicznym* (Učitelství měsíčník), publikoval své básně a povídky⁹². Nicméně ho tato aktivita, kterou projevoval v kulturně-společenském životě, nebrzdila ve svědomitém vykonávání práce ve školství.

Z institucí, kterých byl Kubisz členem je nutno připomenout *Czytelnie Ludową* (Lidovou čítárnu), která svou činnost obnovila v roce 1861. Tato čítárna pořádala jednou týdně společná setkání členů, během nichž se přednášely polské básně, četly úryvky z polské literatury a program zpestřovala vystoupení amatérských herců, hudebníků a pěveckých

⁹⁰ Věda o hmyzu.

⁹¹ Pyszko Jan et al: Pamięci Jana Kubisza- publikacja z okazji 120 urodzin poety, Stowarzyszenie Rodziców i Przyjaciół Szkoły w Gnojniku, 1968, s. 8.

⁹² Zahradnik, F.: Jan Kubisz In. Kalendarz <<Zwrotu>>na rok 1959, rocznik VI, PZKO, 1959, s. 84.

sborů. *Czytelnia* má největší zásluhu na tom, že zde mohl vzniknout divadelní kroužek, tzv. *Kółko amatorskie*, který díky svým úspěšným představením pomáhal oživovat národního ducha těšínského lidu. Jedním z nejhrořlivějších a nejvíce pracujících lidí v této oblasti byl samozřejmě mladý učitel Jan Kubisz. Dokonce i tehdy, když měl hodně práce, si byl schopný vždy najít čas, aby z Hnojníka v průběhu několika let pravidelně docházel na zkoušky a představení do Těšína. Neodrazovalo ho ani to, že po každém večerním představení v *Czytelni* k němu hned brzy ráno do školy přicházel na kontroly školní inspektor německé národnosti, který se snažil přijít na nedostatky v Kubiszově výuce, pravděpodobně způsobené jeho večerními aktivitami, což se mu ale nikdy nepodařilo, díky jeho svědomité a dobře odvedené práci. V *Czytelni* se kromě divadelních představení organizovaly také slavnostní večery, národnostního charakteru, na které Kubisz pokaždé přispíval některou ze svých pamětních básní. Úspěchem se označovaly zejména tzv. mickiewiczowské večery, organizované od 1871, na kterých byly předčítány a recitovány Mickiewiczovy básně a taktéž autorská tvorba Kubisze. Mnohé z Kubiszových básní jsou dedikovány právě Adamu Mickiewiczowi. Z iniciativy Kubisze byla pořádána setkání, tzv. *Prządki* (Přástky), kterými se chtěl přiblížit k myšlenkám a idejím autora *Ody do młodości*. Cílem těchto společenských setkání bylo seznámení se s písněmi, popularizace lidové prózy, různými lidovými vyprávěními tzv. *godkami*, legendami atp. *Prządкам* byla připisována podobná úloha, jakou ve své době splňovala organizace *Filaretů*⁹³ Mickiewicze. Jak píše Gustaw Przeczek v článku napsaném ke stému jubileu Kubiszova narození⁹⁴: „*Czytelnia była więc ogniskiem narodowego życia, była sercem, które coraz mocniej w pierś uderzało, była głową, w której coraz to jaśniej świecił rozum, nazywający się uświadomieniem narodowym.*“⁹⁵

Neexistovala snad žádná slavnost nebo jubileum, na kterém by Kubisz chyběl. Udivující je zejména to, jak si Kubisz dokázal vymezit čas na svojí profesi, společenské hnutí a také na své krásné a užitečné zájmy, přičemž současně tvořil své básně a publikoval je v novinách, jako projev svého poetického přístupu k životu, práci a různým činnostem.

⁹³ Sdružení Filaretů z řečtiny *philáretos*- milovník cnosti, je označení pro tajnou organizaci studentů Univerzity ve Vilniusu; založené Tomaszem Zanem po zrušení org. Filomatů, v roce 1820. Filareti pokračovali v boji za nezávislost Polska a byli oddanými čtenáři polské vlastenecké literatury. Asociace byla rozpuštěna v roce 1823 po zatčení většiny Filomatů.

⁹⁴ Przeczek, G. : Jan Kubisz- pieśniarz ludu śląskiego, In Kalendarz „Głosu Ludu na rok 1948“, rocznik III, red. Andrzej Kubisz i Henryk Jasiczek, s. 51.

⁹⁵ *Czytelnia* byla jádrem národního hnutí, byla srdcem, které čím dál silněji tluče do prsou, byla hlavou, ve které se rozum pořádku sune do popředí, rozum, jež se nazývá národním uvědoměním. Přel. J.K.

5. 2. 2. Analýza tvorby Jana Kubisze

Básnická tvorba Jana Kubisze není příliš obsáhlá. Mimo básně vytvořené v mládí, které shromáždil ve sbírce *Na biały wieniec* a v skromné *Niezapominajce*, v roce 1889 spatřily světlo světa *Śpiewy starego Jakuba*, které byly zároveň součástí sbírky *Z niwy śląskiej* vydané v roce 1902. O začátcích Kubiszovy tvorby toho nevíme mnoho, pouze snad to, že jeho první básnické pokusy se potýkaly s jazykovými problémy. Hlavní jádro tohoto problému bylo způsobeno germanizačními vlivy, které na sobě pocítil již, jako student německého gymnázia. Takovou jazykovou iniciaci lze nalézt i v pamětech Josefa Jungmanna, kterému se smáli kvůli špatné češtině. K tomuto nepříjemnému zážitku se ve své tvorbě častokrát vracel, např. v básni na 25. jubileum Lidové čítárny v Těšíně, kde popisuje, jak se jako malý chlapec cítil zle v německém prostředí, které ho postupně pohltilo: tento bezesporu nepříjemný zážitek ve své tvorbě tematizuje, jako např.

(...) I coraz bardziej i bardziej przywyka / Ucho do dźwięków obcego języka, / I w tym języku szukam słów, wyrażeń, / Dla moich myśli u uczuć i wrażeń, / W nim się pomnaża mój rozum i wiedzia, / A język własny tak się upośledza, / Że się nim mówić po prostu odwykło. // Przy nim jak prosta, jak słaba, jak nikła / Wydawała się czasem nasza mowa / I jej wyrazy, jej zwroty, jej słowa!⁹⁶

Vyjadřování v polském jazyce mu proto šlo velmi těžce. Největší starosti mu zároveň dělalo, to, že se nemohl vyjádřit v tak krásném jazyce, jakým je poetická polština, v jazyce, který objevil teprve pomocí děl Mickiewicze.

První báseň, kterou Kubisz vydal v roce 1868 pod kryptonemem J. K. v *Gwiazdce Cieszyńskiej* se jmenovala *Do panny młodej*, pocházející ze sbírky *Na biały wieniec*. O této sbírce se skoro vůbec neví, i když zahrnuje nejdelší básnický vstup, který kdy napsal. Jedná se o sbírku „básnických vzlétnutí“ Jana Kubisze, kterou věnoval jako svatební dar svému příteli Jerzemu Buzkovi. Tato sbírka, nevyšla nikdy v knižní podobě. Zachovala se pouze jako rukopis u syna Jerzeho Buzka, Andřeje.

Na biały wieniec je obsahově nevelká sbírka v červeném obalu, čítající 24 básní. Pouhé dvě básně, z této do dnes zachovalé sbírky, byly publikovány časopisecky. Jedná se o báseň *Do panny młodej. Na weselu*, jež je jako jediná datována (r, 1868) a druhá, která byla

⁹⁶ Kubisz, J.: *Z niwy śląskiej*, Lwów: Towarzystwo Wydawnicze, 1902, s. 41.

publikována v roce 1872, ve 43. čísle *Gwiazdki Cieszyńskiej*, je báseň *Nad Olzą (Do Olzy)*, tematizující o jeho milované Olši⁹⁷.

Ty Olzo moja! jeszcze się twe wody, / Jak wtenczas snują przez rodzinne niwy, / Kiedy się pełen chłopięcej swobody, / Wozilem, płynac na twej fali siwej. // I jeszcze widzę ten sam brzeg strzępaty, / I na tym brzegu ten sam grab garbaty. //

*I dumny jestem, ty rodzinna rzeko, / Że się nad twoim wychowałem brzegiem! // Ty spieszysz się pędząc za Odrą daleką, / A duch mój z twoim połączył się biegiem, / Żeby powitać swych braci rodzonych / Ze wspólnej matki — chociaż rozłączonych (...)*⁹⁸

Nedělá nám žádný problém rozpoznat, že tento verš je inspirován sonetem Mickiewicze *Do Niemna*. Celou sbírkou *Na biały wieniec* převládá poezie velikána Mickiewicze. S tímto nádechem píše Kubisz další sonety, ve kterých mají melodický nádech obsažený ve sloce *Ballad i romansów*⁹⁹, humorné bajky, reflexní lyriku a především vášeň obsaženou v erotických básních, které byly mladému Kubiszovi obzvláště po chuti. Básník, kterého později poznáme jako moralistu a učitele, který hýbal svědomím celého slezského národa, se tematicky oddálil od své mladistvé básnické tvorby, na vysokou poezii však nikdy nezapomenu¹⁰⁰. Kubisz na přebalu této sbírky umístil věnování: „Przyjacielowi na pamiątkę daruje J Kubisz, 1872“, které bylo známkou zvláštního poděkování a vděčnosti Jerzemu Buzkovi, který ho seznámil s krásami polské literatury a bezpochybně ho povzbuzoval k vlastním básnickým pokusům. Svému příteli zde věnoval dlouhý básnický vstup, který nemá název, ale až nápadně se nám sám nabízí, pravděpodobně by zněl- *Do Jerzego*: „*Jerzy, mój przyjacielu! Tobie winien wiele. / Ty wiesz, jak w tym okresie człowieczego życia, / Kiedy się jakby z ziemi wydobywa ziele, / Duch rwie z ciała i chmury chciałby w niebie gonić, / Żeby fiatu słońca nieznane odsłonić*“ (...) *Ileż to dla ojczyzny obojętnych ludzi, / Których serce uczuć szlachetnych nie wzbudzi / Bo ich nie ma (...)* *Nie kocha swego gniazda ani mi nie sprzyja*“ – dále projev vděčnosti pokračuje slovy– „*Daleś książki z wierszami i pamiętasz pono / Kiedyś mi dał do odczytania „Golono, strzyżono*“. // *Jakąm chęcią zapragnął i z jakim zapalem / Wiersze Romanowskiego czytałem, śpiewałem. // Więc mój Jerzy! Za wszystko tobie*

⁹⁷ Kurzelowski, J.: Poetyckie wzloty. Młodzieniecze wiersze Jana Kubisza In *Zwrot 1957*, rocznik 6, nr 1-12 (86-97), PZKO: Czeski Cieszyn, 1957, s. 5.

⁹⁸ Kurzelowski, J.: Poetyckie wzloty. Młodzieniecze wiersze Jana Kubisza In *Zwrot 1957*, rocznik 6, nr 1-12 (86-97), PZKO: Czeski Cieszyn, 1957, s. 6 In *Na biały wieniec*, 1872.

⁹⁹ Sbíрка balad Adama Mickiewicze, publikované v roce 1822 ve Vilniusu v rámci prvního svazek básní. Tato sbírka nastartovala tradici balady jako literárního žánru a je zároveň manifestací polského romantismu.

¹⁰⁰ Kurzelowski, J.: Poetyckie wzloty. Młodzieniecze wiersze Jana Kubisza In *Zwrot 1957*, rocznik 6, nr 1-12 (86-97), PZKO: Czeski Cieszyn, 1957, s. 6.

szczerze dzięki“ — tento verš jen potvrzuje slova vyjadřující hluboký a srdečný vděk příteli za čas a úsilí, které mu věnoval. Ve sbírce *Na biały wieniec* se zpravidla věnuje buďto svým mladistvým láskám nebo krásám přírody. K milostným básním, které se odlišují svojí mimořádnou přímočarostí ve vyjadřování pocitů, patří i sonet *Do* — kde nám básník nabízí pohled na dívku kochající se krásami přírody procházející se po břehu Olše — „*Na brzegu zielonym kwieciem umajonym / Rzeki, co szemrze w kamieniach, / Chodzi dziewczę młode, prześliczne w urodę. // (...) A piękna dziewica cała się zachwyca / Natury pieśnią – widokiem, / I pieśni wyrazy i wrażeń obrazu / I uchem chwyta i okiem! (...)*”¹⁰¹.

K dalším básním podobného charakteru se řadí, *Pieśń, Prześladowanie, Myśliwy*. Téměř všechny pojednávají o přírodní tematice a popisují krásy přírody v každém ročním období. Tato cykličnost může souviset s lidovým chápáním božího času. Je patrná v lidové poezii. Jarním nádherám věnuje básně: *Maj, Wiosna*. Letní kráse zas *Wieczór letni* a báseň *Burza*, o zimním období nám vypráví *Poranek zimowy*¹⁰². Ze všeho nejčastěji, nás tady básník přivádí na rozkvetlou louku, k potůčku, horskému potoku nebo neznáme řece. Můžeme se domyslet, že neznámou řekou Kubisz myslí, tolik milovanou, řeku Olši. Koneckonců, Olše se ještě mnohokrát do jeho tvorby vrátí, ať už jako básnický motiv, tak i motiv prozaický¹⁰³. Mladý básník ve sbírce *Na biały wieniec*, líčí své pohledy na okolní svět, na současný život a budoucnost. Nejčastěji se však vrací k hlavní podstatě, která se proplétá celou sbírkou, jakou je láska v mládí. Tento milostný nádech bychom, v jeho pozdější tvorbě hledali jen marně, čímž se hodnota tohoto díla minimálně zdvojnásobuje. Nejenže nám dovoluje seznámit se s prvními básnickými kroky Jana Kubisze na poli literárním, ale zároveň máme možnost pozorovat mladého člověka, prožívajícího tak krásné lidské cítění, jakým je láska.

V dalších básnických sbírkách však začíná převládat společensko-politická tematika, reagující na otázky těšínského regionu. K počátkům Kubiszovy tvorby zařazujeme také básně publikované v tenoučké sbírce, mající pouze 14 stran, nazvané *Niezapominajka*, která pochází z roku 1882. Kubisz ji napsal pod pseudonymem *Szlązak*. Doplňující název této sbírky zní: „*Kilka wierszy dla szląskiej młodzieży ofiaruje Szlązak*.“ Na první stránce této rozsahově nevelké sbírky je umístěná dedikace ředitele nakladatelství v Těšíně, Jerzego Kotuli, určená významnému polskému spisovateli- J. I. Kraszewskiemu, jako poděkování za jeho knižní příspěvky do těšínské knihovny, a také jako výraz úcty tvůrci polské kultury. Věnování znělo následovně: „*Wielmożnemu IMĆ Panu J. I. Kraszewskiemu z wyrazem najgłębszej czci*

¹⁰¹ Tamtéž, s. 6 In *Na biały wieniec*, 1872.

¹⁰² Tamtéž, s. 7.

¹⁰³ viz. 5. 3.

ofiaruje *Nakładca*¹⁰⁴. Celý výtěžek z *Niezapominajki*, tvořen z dobrovolných darů, Kubisz věnoval částečně Towarzystwu naukowej pomocy w Cieszynie a částečně na výstavbu památníku Mickiewicze, který dnes nacházíme na krakovském náměstí. Je jasně vidět, že Kubisz nemyslel pouze na to, jaké potřeby má jeho rodný kraj, ale chtěl se aktivně, i kdyby jen malou měrou, zapojit v celostátní oslavě na počest národního polského barda a zároveň svého mistra¹⁰⁵. Tuto sbírku otevírá naléhavá výzva „*Do młodzieży szląskiej! Na uroczystość Mickiewicza*“. V *Niezapominajce* popisuje velkou popularitu a zalíbení, jaké vzbuzovaly Mickiewiczovy básně v řadách slezského lidu a mládeže. Mladým lidem např. v básni *Rolnik Szląski* barvitě popisuje krásu slezské země. Vypráví o obtížném životě našich předků, díky čemu náš život může být klidnější a jednodušší. Podobný charakter, má i koncová báseň této sbírky, *Do Olzy*. Toto dílo, se postupně stalo obecně známou hymnou celého lidu, bydlícího na obou březích řeky Olše. Díky této písni, si Kubiszova tvorba, v podstatě zachovala svoji životnost. Tato sbírka je oficiálním básnickým debutem. Tematicky se již výrazně vzdaluje od předchozí sbírky *Na biały wieniec*, která je známá spíše mezi znalci Kubiszovy tvorby. Jednalo se hlavně o básnickou sbírku určenou pouze očím jeho blízkého přítele Buzka, kterému ji věnoval darem. V *Niezapominajce* Kubisz podněcuje mladé lidi, ke kterým promlouvá již s vytyčenými cíly a stanovenými úkoly. Svoje soukromí přesouvá na vedlejší kolej, od tohoto momentu, se začíná etapa soustředující se na národnostní otázce a zachování dávných zvyků a původních lidových tradic těšínského lidu. Díky *Niezapominajce* vidíme Kubisze už zcela jasně, jako člověka, buditele, opěvujícího krásy rodného regionu. V průběhu času, se díky své tvorbě stane učitelem a svědomím těšínského lidu. V postavě svědomí národa se znatelně projeví ve sbírce *Z niwy śląskiej* z roku 1902 a sbírce *Śpiewach starego Jakuba (1889)*, která je součástí *Z niwy*. Značná část básní v této sbírky má příležitostný charakter. Tady se poprvé setkáváme s Kubiszovým alter ego- starým Jakubem¹⁰⁶, který je vtělením moudrého starce mudrce. Stal se hrdinou jeho epických i lyrických děl. Většina básní obsažených v této sbírce souvisí s různými oslavami a jubilei na Těšínsku. Původ, stejně jako obsah těchto básní, je nejčastěji spjat s Kubiszovými společensko-národními aktivitami v různých institucích. Názvy těchto básní mluví samy za sebe, např. *Jubileuszowe pozdrowienie- Na odchód dwudziestopięcioletniego jubileuszu Towarzystwa Rolniczego*, *Na walnym zgromadzeniu Towarzystwa Pedagogiczne* nebo *Na dwudziestopięcioletni jubileusz Czytelni Ludowej w Cieszynie*- báseň napsána k příležitosti otevření polského gymnázia v Těšíně. Posledně jmenovaná, jak uvádí Władysław Sikora, patří k těm básním, které vzbudily

¹⁰⁴ Kubisz, J.: *Znad Olzy*. Wybór i wstęp Leon Miękina, Cieszyn, 1982, s. 3.

¹⁰⁵ Sikora, W.: O Janie Kubiszu In *Kalędarz Śląski 1989*, rocznik XXVIII, Profil Ostrava, 1988, s. 92.

¹⁰⁶ Jakub, je zároveň akronymem ze jména a příjmení JAna KUBisza.

velmi rozporuplné odezvy. Část, která má autobiografický charakter, je oceňována velmi pozitivně, ale příležitostní část neuspokojuje¹⁰⁷. Vně této básně najdeme symboly, jako národní identita, vlast, země zaslíbená, které jsou charakteristické pro Kubiszovu tvorbu. Vypráví o tom, jak v dětství poslouchal lidové příběhy, o tom, jak ho obohatila dědečkova výchova, na základě čeho se pokouší popsat siluetu pravého Slezana, který:

„ Ani się zegnje przed pokusą względów / Ani się przed światem skłoni dla urzędów, / Niezmienny pójdzie cnoty twardą drogą: / Zgiąć go nie zegną, lubo złamać mogą, / A taka klęska męża tylko szczyci!“ – následně, zde vystupuje proti germanizačním vlivům – „*Wyrwijcie kwiecie z waszego ogrodu, / na cudzej potem zasadźcie je grzędzie, A w krótcie więdnąc i usychać będzie, / Tymczasem kiedy na rodzimej łanie, / W pełni kolorów, wdzięków woni stanie!*“ . V další části básně k Jubileu Lidové čítárny, se zastává regionální kultury, všimá si v místních lidech polský a slovanský patriotismus, a to pomocí takových veršů jak: „*Czyliż pieśń nasza taka nieudolna, / Że wypowiedzieć tego nie jest zdolna (...) // O pieśń niemiecka to pani urodna, / Bardzo rozumna, ale bardzo chudna. // Ale pieśń nasza, to wioskowe dziecię / Skromne, niewinne i proste, a przecie / Tyle w niem wdzięki i pobabu tyle, / Że przy niem marzyć i potęsknić mile (...)*¹⁰⁸“. Jak uvádí Gustaw Przeczek: „*Neexistovala slavnost ani jubileum, které by se obešlo bez veršů Jana Kubisze. Pokud, ho někdo požádal o napsání nějaké básně k jakékoliv příležitosti, vždy byl připravený pomoci. Vždy přichází s básní, ve které jasně podtrhává úlohu té dané instituce, kterou zastávala v potřebách těšínského lidu. Tyto básně tak mají příležitostní charakter, častokrát agitační, nejsou však zbaveny jisté originality v zachycení tématu*“¹⁰⁹.

Poslední část *Z niwy śląskiej*, se vymyká národně-kulturnímu kontextu, ale ve své podstatě se neustále vrací k regionální problematice. Po celou dobu se v této četbě střetáváme s reflexemi autora týkajících se pojmů, jako je štěstí, neštěstí nebo dostatek a bída těšínského lidu, spojených se vzpomínkami Kubisze na dobu, kdy bylo všechno jinak, zároveň s ní tvoří neviditelnou paralelu se současností. Do úst starého Jakuba vkládá povídku o zlatém století. Ze slavnostního odkazu ke každodennímu rytmu a řádu činí atributy pro správný vývoj společnosti. K pořádku, kterého budovateli mohou být pouze lidé, žijící harmonickým a ustáleným rodinným životem. Pro vyvážení černé barvy, kterou nešetřil v popisech současnosti, se velice psychologicky omlouvá, ale vnitřní hlas nám i tak napovídá, že

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 94.

¹⁰⁸ Kubisz, J.: *Z niwy śląskiej*, Lwów: Towarzystwo Wydawnicze, 1902, s. 40- 42.

¹⁰⁹ Przeczek, G.: Jan Kubisz- pieśniarz ludu śląskiego, In *Kalendarz „Głosu Ludu na rok 1948“*, rocznik III, red. Andrzej Kubisz i Henryk Jasiczek, s. 53.

puritánství, které si pěstuje vůči současnosti je úzce spjato s jejími hříchy: „*Może było i w mojej młodości / Tak samo, a tylko w pomroku starości / Wszystko inaczej memu przedstawia się oku / I to, co przeminęło, ma więcej uroku. (...) Ale nie chcę sądzić, / Bom i ja nie bez winy i ja mogę błdzić, / jako i inni błdzą; to prawda, a przecie / Mówi mi głos wewnętrzny, że dzisiaj na świecie Inaczej*“¹¹⁰ — úryvek s básně *Dwa dni*, která je dobrým příkladem výše uvedeného tvrzení. Představuje zobrazení typické idyly, klasického přístupu tzv. rustikalní, venkovské tematiky. Táto epická báseň je plná typických literárních problémů, charakteristických pro tvorbu hnojnického básníka, zobrazujícího popis všedního a svátečního dne vesničana, proto zde můžeme vysledovat také jistou návaznost na národní polskou literaturu a její vlivy, na které Kubisz upozorňuje zcela záměrně. Počínaje tradicí Kochanowského, přes Szymonowiče, na Mickiewiczovi konče. Zajisté se autor ve svém díle *Dwa dni* nemůže srovnávat s velkou básnickou úrovní Mickiewicze, ale pokud tuto báseň nebudeme srovnávat s národními vzory, objevíme v ní solidní literární potenciál, který bezesporu tvoří základ literatury těšínského regionu. Některé verše *Dwou dni* jsou skutečně krásné a okouzlující, zasluhující si na opětovné a stále si opakující čtení – „*Lube życie wieśniacze! Na łonie natury / Płyną chwile twe złote w prostocie, wśród której / Uśmiechnięty, serdeczny, słodki urok życia / Pierwotnego wychodzi ze swego ukrycia. // Tu piękność nie fałszywa, tu miłość prawdziwa, / W sercu czyste uczucie, a w duszy myśl tkliwa; / Tu gdy westchniesz – westchnienie leci wprost w niebiosa, / Gdy zapłaczesz– twoja łza upadnie, jak rosa / na kwiaty, a słońce, co wyjrzy z obłoka, / Nie dozwoli tęsknocie zwilżać twego oka*“¹¹¹. I když v této básni Kubisz popisuje své osobní vzpomínky a prožitky, kterýkoliv Slezan po přečtení tohoto díla má pocit, že autor píše o jeho životě, o jeho vesnici, rodném domově a pokud ne o této generaci, tak určitě o generaci jejich otců. Všechny obrazy vystřižené z venkovského života k nám pronikají s velkou důvěryhodností. Podobnou tematiku mají verše: *Rolnik śląski, Nasza śląska ziemia miła, Pieśń na święto zimowe* a *Na dożynkę*.

Odlišný charakter mají verše, navazující na biblickou historii. Patří tady především díla, jako: *Mojżesz, Nie mogliście jednej godziny czuć ze mną* nebo *Syn marnotrawny*. Jedinou záminkou k vyjádření národnostních problémů se stává náboženská tematika, pomocí které se Kubisz stává zaníceným obráncem těšínského lidu. V každé z těchto básní bije slezské srdce, které se naučilo milovat Boha a mluvu svých předků. Osobně se přikláním k názoru, že nejvíce na naše city Kubisz zatlačil v básni *Syn marnotrawny* (Marnotratný syn) – báseň

¹¹⁰ Kubisz, J.: *Z niwy śląskiej*, Lwów: Towarzystwo Wydawnicze, 1902, s. 6- 7.

¹¹¹ Tamtéž, s. 11.

vyprávějící o studentovi, který ve Vídni porušil otcovské přikázání a podlehl německému živlu. Největší „bolest“ nám způsobují verše, kdy se otec loučí se svým synem, který odchází na studia do ciziny: „ (...) *Gdy już taka Boża wola, / Że masz pojechać, jedź, lecz wróc szczęśliwy, / Lecz wróc mi takim, jakim teraz jedziesz*“¹¹². Matka všechen projev své mateřské lásky zosobnila v krátkém a jednoduchém verši, leč zobrazujícím to nejdůležitější – „ *Synu nie zapomni matki*“¹¹². Bohužel, marnotratný syn zapomněl velice rychle, na slova otce – „ *jak mi jedziesz, tak mi kiedyś wrócisz*“¹¹³. Avšak nejhorším jevem v této básni, se ukazuje zaprodání těla i duše „ vyšší“ německé kultuře – „ (...) *kazali przysiądz, że językiem / Polskim już nigdy, nigdy nie przemówię, / Że tylko będę mówił po niemiecku, / W domu, w kościele i w prostej mowie*“¹¹⁴ - z těchto slov se dá vycítit strach a hrůza marnotratného syna. Postupně se dostaneme k verši - „ (...) *Karmiłem się młotem / Pogardy, albowiem chociaż zdrajcom płacą, / Jednak się brzydzą nimi i pracą* (...)“¹¹³, ve kterém syn procítá a uvědomuje si podlost, se kterou se zachoval ke své rodině a rodné zemi. Ozývá se v něm svědomí, chápe svou velkou vinu a dožaduje se pokání¹¹⁴ - modlí se- avšak slova molitby už dávno zapomněl, chce se mu brečet, ale „ *oczy suche łez dla ulżenia żadnych już nie miały*“¹¹⁵. Zjišťuje, že zapomněl i na rodinnou chatku- symbol idylična, otce a matku a rodnou mluvu. Chápe, že zhřešil¹¹⁵, tím, že pohrdal svátostí rodného jazyka, kterým ho Bůh obdařil. Uvědomuje si svůj hřích, kterého se dopustil i vůči otci, jelikož poskvřnil otcovo jméno. „ *Lepiej być sługą chociażby najmniejszym / W domu ojcowskim, gdzie jest chleba dosyć, / Jak być w obczyźnie panem najprzedniejszym / I służąc podle, łaski wrogów prosić*“¹¹⁶. Marnotratný syn však pocítuje i známky štěstí, spojené s národnostním uvědoměním, s tím, když se vrací domů a otec ho přijímá jako navraceného syna, ne jako zrádce- líbá ho na čelo, čímž mu navrácí všechno, oč se připravil hříchem- domov, klid svědomí, svobodu a obdarovává ho rouchem a prstenem, protože roucho a prsten¹¹⁷ symbolizují otcovskou lásku. „ *A tak stanąłem w tej ojcowskiej szacie / I z tym ojcowskim na ręce pierścieniem / Do wiernej, naszej narodowej pracy!*“¹¹⁸

Tímto způsobem po roce 1848, se vedle sociálního dramatu, které v té době odehrávalo důležitou úlohu v těšinském regionu, objevuje specializace nového literárního žánru, možná o něco bolestivější, možná hlubší ve své podstatě, tím je národní drama.

¹¹² Tamtéž, s. 65- 66.

¹¹³ Tamtéž, s. 67.

¹¹⁴ Zadostiučinění.

¹¹⁵ Zpytování svědomí.

¹¹⁶ Kubisz, J.: *Z niwy śląskiej*, Lwów: Towarzystwo Wydawnicze, 1902, s. 68.

¹¹⁷ Roucho a prsten, jako symboly posvěcující milosti.

¹¹⁸ Kubisz, J.: *Z niwy śląskiej*, Lwów: Towarzystwo Wydawnicze, 1902, s. 69.

Dle mého názoru, básnické drama *Marnotratný syn*, symbolizuje jednu z největších tragédií, která se odehrála v duších Slezanů. Boj s německým živlem, jako by představoval nezahojenou ránu i v Kubiszově tvorbě. Považovala jsem proto za velice důležité, o něco důkladněji zanalyzovat tuto báseň, jelikož každý její jeden verš symbolizuje jednu důležitou charakteristickou vlastnost těšínského lidu v druhé polovině 19. století.

V průběhu pročitání různých prací věnovaných Kubiszovi, mě ještě zaujal kratičký článek Przeczek, který charakterizuje báseň *Mojżesz*. Przeczek ji považuje za kulminační bod v tvorbě Kubisze¹¹⁹. Tato báseň je silně svázaná s tonem, který je zobrazen v Mickiewiczově Konradu Wallenrodovi- je zde zobrazen Mojžíš, který je židovského původu, ale vychovávali ho Egypťané, v nenávisti k Židům, jejich jazyku, také ho učili nenávidět jeho krajany. Protože ho tato nenávist zatěžuje, začíná Mojžíš bojovat za svobodu svého národa, jelikož říká, že láska k rodné zemi se v něm zrodila již v době, kdy jako kojeneček pil mléko své matky. Mojžíš se vzdává vlastního štěstí, aby se mohl věnovat zájmům svého národa – stejně jako Kubisz.

Ve světě Jana Kubisze jsou dvě zásadní osy, kolem kterých se točí jeho mysl a pocity: Bůh a vlast. Jedno od druhého se nedá oddělit, jako by byly organicky srostlé. Ten kdo není věřící, nemůže být ani dobrým patriotou. Jestli vlast upadá, upadá pod tíhou vlastních hříchů¹²⁰. Kubisz ve své tvorbě nevychází mimo rámec otázek a problému týkajících se těšínského regionu, a každý okamžik, každé téma využívá v národnostní otázce. Ať už u příležitosti výročí a jiných oslav, bez ohledu na to, jestli na biblicko-náboženském nebo venkovském pozadí, vždy problematizuje germanizační vlivy. V tomto boji je kladen veliký důraz na důležitost zachování tradic, jakými jsou lidové zvyky. Pozdější Kubiszova básnická tvorba je současně něčím jako kronikou, odrážející životy těšínského lidu¹²¹.

V úloze kronikáře se Kubisz nejviditelněji projeví až ve svém posledním díle, které se stalo zároveň jeho životním dílem, a to v *Pamiętniku starego nauczyciela* s podtitulem: „*Garść wspomnień z życia śląskiego w okresie budzącego się ruchu narodowego w byłym Księstwie Cieszyńskim*“. V případě Kubiszova Památníku jde spíše o příklad literatury faktu, která získává svojí popularitu až v meziválečném období. Přiřazení tohoto díla k literatuře faktu nejvíce odpovídá formální a obsahové charakteristice *Pamiętniku*. Jedná se v zásadě o kroniku napsanou ke konci života, pracující s dokumentárními zápisky, představuje zde

¹¹⁹ Przeczek, G.: Jan Kubisz- pieśniarz ludu śląskiego, In Kalendarz „Głosu Ludu na rok 1948“, rocznik III, red. Andrzej Kubisz i Henryk Jasieczek, s. 54.

¹²⁰ Musioł, P.: Jan Kubisz In Księga o Śląsku- wydana z okazji jubileuszu 25- lecia istnienia „ZNICZA” pod. red. Alojzego Targi, Cieszyn, 1929, s. 203.

¹²¹ Zahradnik, F.: Jan Kubisz In. Kalendarz <<Zwrotu>>na rok 1959, rocznik VI, PZKO, 1959, s. 88.

mnohé historické události. Nebrání se však projevům jisté subjektivity¹²². Z druhé strany je to napůl autobiografický deník, koncipovaný z jeho vlastních zážitků a nálad, které pociťuje jako dítě v době, kdy nejvíce času tráví se svou rodinou nebo ve škole, ať už v podobě studenta nebo učitele. Jedná se vlastně o jeho jediné literární dílo, které je psané prózou. Nedá se nikterak srovnat s dvěma uvedenými povídkami, jmenovitě s *Ptakami przelotnymi* a *Golebiami*, které napsal v rámci školně-didaktického projektu. V textu lze shledat projevy jeho lásky k přírodě, především k milované říši ptáků. Také *Prządki*, psané ze společensko-kulturního uhlu pohledu, nesplňují kritéria literárního díla. Kubisz začal sepsovat svá svědectví do *Pamiętnika* teprve ke konci svého pracovitěho života, v roce 1919, jako sedmdesátiletý učitel. V podstatě se tady jedná o tzv. *autobiografický trojúhelník*, podle definice Romana Zimanda, tedy vztah mezi autorem- světem- čtenářem¹²³. Tento jev můžeme v Kubiszově Památníku sledovat zcela jasně, v tom, že cokoli se zde odehrává, je směřováno na čtenáře a určeno dalším generacím, jako způsob, možnost uvědomění, poznání a vlastního porovnání s tím, co bylo, a tím, co je teď.

Pamiętnik starego nauczyciela Jana Kubisza má nevyčíslitelnou hodnotu. Obzvláštěně zajímavá je geneze tohoto díla. Autor nikdy neuvažoval o napsání něčeho podobného, ale na popud svých přátel, kněze Michejdy a Kotuli, začal sepsovat své paměti. Když se s ním jednou někdo bavil na téma Památníku, popsal jeho původ: „*Franciszek z Nawsia mówił mi zawsze: napisz, ty to powinienieś napisać. Nie chciałem. Nie wiedziałem, jak to robić. On to powinien był zrobić. No cóż, umarł. A raz leżałem w łóżku. Przychodzi zięć, z papierem i ołówkiem i mówi: dyktuj, ja będę pisał. I że nie ustąpi. Jakoż ja miałem dyktować, ja tego nie umiem. Powiedziałem, że to zrobię sam. I pisałem, posyłając zaraz do druku. Sam nawet nie wiedziałem, jak to wygląda. No, ale dobrze wygląda. Tak mnie do tego zapędzono*¹²⁴“ – jednotlivé části *Pamiętnika* byli publikovány v *Poście Ewangelickim*. Psaní *Pamiętnika* skončil 25. září v roce 1925. V knižní podobě se mu do rukou dostal rok před smrtí, tedy v roce 1928, vydaný *Tow. Ewangelickim* v Těšíně. *Pamiętnik starego nauczyciela* se skládá ze tří částí. Část první se jmenuje *W domu rodzinnym*, druhá část *W mieście*. Část třetí *Na posadzcie* je rozdělená ještě do dvou menších částí: a) *Ze stosunków w szkolnictwie* a b) *Sprawa ojczyzna i religijna za czasów ks. Otto*. Na závěr vypráví o tom, jak mu dělali potíže. Kubisz v něm zachytil všechny své buditelské snahy, všechny problémy a otázky slezského lidu, které se snažil vyřešit v době národního hnutí, v letech 1854-1909 v Těšínském knížectví. *Pamiętnik*

¹²² Czermińska, M.: *Autobiograficzny trójkąt. Świadectwo, wyznanie i wyzwanie*, Kraków: Universitas, 2000, s. 16- 25.

¹²³ Tamtéž, s. 24.

¹²⁴ Przeczek, G.: *Kubisz Jan In Głos Ludu, Czeski Cieszyn*, 1945, rok 1, nr. 16, s. 9.

nám poskytuje velice cenné informace z autorovy biografie, těšínského folklóru a historických událostí z období národního obrození Těšínského Slezska. Životopisné informace se týkají hlavně jeho mládí, konkrétně jeho školních let a následné učitelské praxe. Památník vděčí za svou popularitu především vyobrazení života v extravertní perspektivě - vyobrazení vojny, cest, rodinných zvyků, průpravu životem na pozadí ročních období, změn v přírodě atd.¹²⁵ – přesně tímto způsobem pojal své dílo i Kubisz. V *Pamiętniku* je obsažena řada vynikajících popisů těšínské vesnice, jejich zvyků, různých rituálů, náboženských slavností a lidových pověstí. Aby dal čtenáři prostor k odpočinku, odbočuje místy od tématu a vyjasňuje jisté nejasnosti, vytváří aluze nebo si občas hraje s mysteriózně poskládanými přirovnáními. Hodně krásných slov ve svém díle Kubisz věnoval své milované řece Olši. Avšak nejvíce jsou v něm zachycená fakta, týkající se společenské a národní otázky. *Pamiętnik* je považován za velice důležitý zdroj k poznání mezilidských vztahů, jaké vládly ve školství na Těšínsku. Poměrně značnou část věnuje popisům různorodé práce, kterou vykonával v institucích, hlavně v *Towarzystwie Pedagogicznym* a *Czytelni Ludowej*. Ze všech vydaných deníků v té době, právě Kubiszův *Pamiętnik* zní nejdůvěryhodněji, velice objektivně a nestranně zobrazuje lidi a jednotlivé aktivisty, kteří mají své místo v 19. století. Tak máme jedinečnou možnost poznat činnosti některých kulturních organizací, se kterými byl Kubisz velmi silně spjatý svými společenskými aktivitami a také básnickou tvorbou. Samotný autor ustupuje do pozadí. Vystoupí pouze tehdy, když si je vědom toho, že jedině svým svědectvím může přidat na důvěryhodnosti a dosvědčit pravdivost takové či oné události. Pro něj byly důležitější fakta týkající se samotného národního hnutí nebo osobní zásluhy aktivistů¹²⁶, než jeho vlastní prožitky. Díky tomuto jeho přístupu známe myšlenky těchto lidí, jejich cíle a rozumíme jejich jednání. *Pamiętnik* musíme bez váhání nazvat živou kronikou slezského života v pozadí několika desítek let. Další předností tohoto díla je bohatý jazyk. Kubisz proplétá tzv. literární jazyk se skutečnými jazykovými krásami, plnými barevnosti, živosti, jako by to byla slova, vytáhnuta z úst Reje – přibližuje celou řadu originálních obrátů a jazykových projevů, svědčících o bohatosti polské mluvy. Symptomatické je i využívání dialektů: pro kratší pojmenování věcí a jevů, např. „zgorzoki“ (pečené brambory), „baranica“ (čepice z ovčí vlny) a mnoho dalších. Ne nadarmo, se Kubiszovi přezdívalo – Zaolziański Mikołaj Rej. *Pamiętnik* může sloužit také jako učebnice a

¹²⁵Czermińska, M.: *Autobiograficzny trójkąt. Świadectwo, wyznanie i wyzwanie*, Kraków: Universitas, 2000, s. 70.

¹²⁶ Czermińska, dále uvádí, že svědectví se objevuje nejčastěji v památnících věnovaných problematice historických událostí nebo lidem, které autor památníku potkal v průběhu svého života a považoval je za natolik důležité, aby se o nich zmínil a tím přenesl jejich „obraz“ k poznání budoucímu čtenáři.

důvěryhodný zdroj pro řadu etymologů. Určitě v něm najdou spousty pracovním materiálů, které použijí ve svých studiích. *Pamiętnik starego nauczyciela* je chloubou slezského písemnictví, ve kterém zaujímá vysoce ceněné místo, zároveň je i důležitou publikací pro pochopení těšínské specifiky v oblasti lidové kultury, a to v širokém sociologicko-historickém a kulturním kontextu druhé poloviny 19. století, období, v němž se formovalo novodobé národní uvědomění. Proto je *Pamiętnik starego nauczyciela* symbolem šlechtnosti a nesobeckosti autora a jeho života. Na důkaz tohoto tvrzení, vám přiblížím jeho vlastní slova, která uzavírají *Pamiętnik*¹²⁷: „*Shużyłem sprawie ojczystej razem z innymi z całego serca, nie kłaniałem się cudzym bogom, ale służyłem, siedząc na progu ojczystego domu i ucząc dzieci polskiego ludu. I to mi dziś jedyną nagrodą, że mi tak służyć dano.*”¹²⁸ Celý život, působení ve společnosti i svůj tvůrčí život přizpůsobil tak, aby mohl sloužit společnosti.

5. 3. J. K. - nestor slezské písně aneb Płyniesz Olzo po dolinie

Posledním dílem, které bych chtěla přiblížit, je báseň - píseň *Płyniesz Olzo*, nejslavnější a nejznámější Kubiszova báseň, která je s ním nerozlučně spojována i mezi lidmi; také chci přiblížit jeho postavu jako tvůrce slezské hymny a tradici písně na Slezsku, která se bezesporu váže s *Płyniesz Olzo*.

Tak jako to bývá s jazykem, který si člověk zapamatuje a zakóduje se mu hluboko uvnitř, je tak i s písní, která se dostane do lidského povědomí a svou přítomností v čase zachovává „paměť“ dějin. Píseň tkví hluboko v přirozenosti člověka, tak stejně jako mu je potřebný vzduch a slunce ke krásnému a plnohodnotnému životu. Přetrvává v našem vědomí proto, že je hluboko spjata se životem každého člověka tak silně a všestranně, jako žádný jiný literární žánr. Všechno pomíjí, jenom píseň je předávána z úst do úst trvá po celá staletí, po řadu pokolení. Píseň je, jako chléb náš vezdejší pokrmem. Píseň přináší ticho a klid a rovnováhu duše, píseň nám rozpálí krev v žilách, při pomýšlení na krylovské revoluční melodie. Píseň nás může inspirovat k nejskvělejším nápadům a nutí nás k jejich realizaci. Píseň je tvůrčím duchem každého národa a povznáší ho do vyšších rovin. V písni se odráží duše člověka, jeho jazyk a estetické hodnoty. Ve Slezsku píseň odehrávala a odehrává

¹²⁷ Kubisz, Jan: *Pamiętnik starego nauczyciela*, Cieszyn: Wydawnictwo Towarzystwa Ewangelickiego w Cieszynie, 1928, s. 312.

¹²⁸ Společně s jinými, z celého srdce, jsem sloužil pro dobro vlasti, neklaněl jsem se cizím bohům, ale sloužil jsem, sedíc na prahu svého rodného domu, učíc děti polského lidu. To je po mně dnes jediná odměna, že mi tohle bylo umožněno. Přel. J. K.

nejdůležitější úlohu a představuje faktor, který integruje a posiluje jeho skutečné hodnoty. Píseň zde přetrvává od staletí, v paměti každé generace. Tento svůj unikátní, význam získala ve druhé polovině 19. století, kdy začal razantně vzrůstat pocit národní přináležitosti rolníku, autochtonního společenství těšínských Slezanů¹²⁹.

Jedním z prvních Slezanů, který sáhnul pro vavříny literární a umělecké písně, byl učitel Jan Kubisz. Celé své dětství strávil nad řekou Olší, která svým kouzlem a krásou naplnila jeho mladou a básnickou duši, což je vidět v jeho pozdější tvorbě, kde je Olše častým motivem. Konečně se ukazuje, že tvar takového soužití, neurčují pouze velké historické události, nýbrž i malé intimní sblížení má častokrát větší a hlubší význam. Sžívání se s řekami v dětství, způsobuje přepisování jim tak důležitosti během celého života. Tak jako Kubisz intronizoval Olši, jiní básníci a přední polští spisovatelé měli své vzory – např. Visla, jako královna polských řek, Němen - jako otec řek a litevské země, Dněstr, Dněpr a další – vztahující se k poetickému kultu řek. Někdo by si však mohl myslet, že řeky, se podobně jak topos hor začaly v polské literatuře objevovat až v romantismu, ale bylo tomu již dávno předtím. Jak uvádí Kolbuszewski, řeky měly své místo již ve staropolské kultuře a mnohdy představovaly alegorický a symbolický význam vody, obecně řeky. Jako příklad zde uvádí Wincenta Kadłubka a jeho příběh o Vandě, která skočila do Visly. Stvořil tak název řeky podle jejího jména, což pak častokrát bylo rozváděno ještě v mnohých kronikách. Vznikaly další legendy, např. v 16. století ta o Neptunovi, který se rozhněval na obyvatele Gdaňska a odvrátil od nich koryto řeky Visly¹³⁰. Písně Kubisze jsou jednoduché, plné kouzla a půvabu jako duše slezského lidu; jsou přesně takové, jaké musí být, aby promluvily do duší těm, kterým jsou určené. Kubisz nebyl z těch, kteří by dbali na formální stránku svých děl, ale dohlížel na to, aby lidé, kteří se právě „probudili“ do nového života a hledají správná slova pro vyjádření svých pocitů, je nacházeli právě v jeho básních. Tyto písně vyšly z duše člověka a jako písně se zase mezi lid vrátily. Některé z nich se stali populární mezi mladými i starými a jsou zpívány při různých příležitostech. Může se jevit zdát, že jsou to písně o stromech, květinách, potocích a horách, o slunci, ale tak doopravdy vyjadřují lásku k vlasti - i k té malé těšínské, i k té velké, polské. Takovým kultem se pro těšínskou zemi stala báseň - hymna *Do Olzy*, která se poprvé objevila už v *Niezapominajce* v Těšíně v roce 1882. Jedná se o Kubiszovo nejznámější dílo, které je s ním po staletí spojováno a pomáhá zachovávat identitu slezského lidu. Folkloristicky se tato píseň identifikovala s mentalitou lidí na jeho specifickém

¹²⁹ Kaszper, K.: Chleb ziemi In *Z miłości do ziemi i ludzi*, Czeski Cieszyn, 2001, s. 11.

¹³⁰ Kolbuszewski, J.: *Rzeki. Antologia poetycka. Wybór opracowań*, Wrocław, 1998, s. 5- 7.

kulturním pozadí. Jsou v ní obsažené prvky „carmen patrium“ nebo li národní hymny. Je v ní obsažena esence těšínské identity.

V tomto rozboru není uveden celý text této písně, cituji pouze konkrétní verše. Celý text písně pro lepší orientaci v popisovaných toposech, najdete v příloze. Jedná se však o zkrácenou verzi, která ale je i obecně rozšířenější mezi lidmi, proto si myslím, že je nejvhodnější uvést tuto¹³¹.

Řeka, je prostor, který pluje (...) v největším slovníku symbolů Władysława Kopalińskiego se setkáváme se širokou škálou věcí, které symbolizují řeku: překážku, bariéru, povodeň, nebezpečí, vtrhnutí, napadení, ztrátu, strach, netvora, zvrácenost, nebeského posla, boží lásku, sestup do pekel, věštce, pomoc, obranu, východ slunce, úrodu, ohromující moc, sílu; pohybující se cestu, tvůrčí moc přírody, život i smrt, ženskou zásadu, plodnost, odrození, zmrtvýchvstání, odpočinek, radost, pokoj, bezpečí, bohatství; čas, nemilosrdné plynutí času, zapomnění¹³². Už i Jan Długosz doceňoval její sílu, její hodnotu pro život, ne pouze z hospodářského hlediska, ale i pro její zvláštní kultovní aspekt¹³³.

Płyniesz, Olzo, po dolinie, / Płyniesz, jak przed laty, / Takie same na twym brzegu / Kwitną wiosną kwiaty. Symptomatický je hned na začátku samotný adresát naší apostrofy – obyčejná – neobyčejná řeka a její rozkvetlé břehy a šíře – údolí, ve kterém pluje Olše, symbol těšínské země. Autor se odvolává k přírodě, jako k autoritě. Vytváří si autoritu v přírodě, nejspíše z toho důvodu, že etnicky polské Těšínské knížectví, nedisponovalo žádnou významnou historickou postavou. Kubisz v podstatě zmýtizoval horskou krajinu, ze které Olše vyplouvá. Ve výsledku tímto činem zmytologizoval i celou těšínskou zemi. Atribut Olše – země, se bezprostředně odvolává k topografickým známkám identity těšínského lidu, a jako takový promlouvá k přesvědčení a představitosti obyvatel. *A twe wody w swoim biegu, / Się nie zamąciły; // I tak samo lśnią się w słońcu, / Jak się dawniej lśniły* – idealizace minulosti a idealizace historie – *Ale ludzie w życiu swoim / Zmienili się bardzo; // Zwyczajami, wiarą przodków / Ledwie że nie gardzą.* Nejde tady o nic jiného než o to, že lidé v dnešní době často pohrdají zvyky svých předků a nedoceňují hodnoty tradic, současnost - opovržení („zwyčajami, wiarą przodków“). Ve čtvrté sloce se objevuje dub¹³⁴, jako symbol odolnosti a stálosti - *I dąb z dębem na twym brzegu, / Jak szumiał tak szumi; // Lecz wnuk starą mowę dziadów / Ledwie że rozumie.* Když se zmiňuje o slavíkovi, navazuje na přerušování lidových

¹³¹ viz. Příloha č. 3.

¹³² Kopaliński, W.: Słownik symboli, Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2001, s. 365- 367.

¹³³ Kolbuszewski, J.: Rzeki. Antologia poetycka. Wybór opracowań, Wrocław, 1998, s. 8.

¹³⁴ Kopaliński, W.: Słownik symboli, Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2001, s. 63.

tradic, jakým je nepředávání písně dalším pokolením, *Na twym brzegu dawnym śpiewem / Słowik się odzywa; // A dziś śliczne pieśni nasze / Ledwie że kto śpiewa!* – slavík, zde vystupuje jako symbol smutku, lítosti, bolesti a beznaděje¹³⁵. Následně Kubisz porovnává beskydskou řeku k biblickému Jordánu – *Jordan w ziemi Chananejkiej, / Święte ma znaczenie: / W jego wodach Izraela / Lud brał oczyszczenie* – čímž podmínil očištný charakter jejích vod, Olše- Jordán (očista lidu) - *Więc z modlitwą uklęknąłem / W pokorze przed Panem: / Byś się stała, Olzo, takim / I dla nas Jordanem!* - Význam tohoto „zásahu“ nemůžeme zanedbávat, společně se sakralizací beskydské řeky se stalo „svaté“ taky celé národní obrozenecké hnutí Těšínského Slezska, včetně doprovázející literární tvorby, vybavené nejdůležitějším a nezpochybnitelným kanónem. V průběhu celého textu nám Kubisz připomíná jeho lásku k vlasti, rodné zemi, věrnost tradicím, odpovědnost vůči historii – *A tak kiedyś - gdy nad falą / Wiosną wiatr zawieje, / Wnuk usłyszysz w fal twych szumie / Przodków swoich dzieje. // I usiądzie na twym brzegu / dumać nad przeszłością - / I żyć będzie dla swej ziemi / Czynem i miłością!* – vnuk, jako symbol naděje, kterou subjekt pohlíží do budoucnosti. Kubisz porovnal dva světy: božský, který symbolizuje stálost, neměnnost a harmonii přírody, se světem lidským, charakteristickým svou nestálostí a proměnlivostí, což vede mj. ke ztrátě vlastního jazyka, tedy rozhodujícího faktoru naší identifikace,¹³⁶ čímž se lidský svět stává, světem nepořádku a chaosu.

Tato píseň je pro nás varováním před podceňováním „*identifikačního desatera*“, ve kterém jsou obsaženy „příkázání“, jako: nezapomeň na jazyk svých předků, neodcházej od tradic a zvyků svých krajanů. Kulturní a národní hodnota tohoto varování má ovšem také náboženskou konotaci.

Původně anonymní dílo Kubisze udělalo neuvěřitelnou kariéru. V dnešních časech, je tato píseň zpívána jako regionální hymna, díky svému stále aktuálnímu obsahu, tematice, týkající se tradičních hodnot a způsobu pohledu pěstovaných u zaolžánských Poláků.

¹³⁵Tamtéž, s. 390- 391.

¹³⁶viz. kapitola 3. 5.

6. Tvorba Jana Kubisze a její vliv na identitu tří generací Těšínského Slezska

V této kapitole se budeme zabývat méně památkou na Jana Kubisze, více vlivem jeho tvorby na naši identitu, která se může projevat mnoha způsoby. V průběhu hledání vhodných knih a dokumentů k napsání této práce, jsem narazila na spousty věcí spjatých s jeho osobou. Většinou šlo o věci hmatatelné, v podobě pomníku, jeho hrobu, školy v Hnojniku, která získala jeho jméno, knížek, které napsal nebo jeho krásného velkého domu z roku 1910. Čím více jsem pronikala do kouzla jeho tvorby, zamýšlela jsem se nad její hodnotou, kterou má z hlediska vnímání jinými lidmi. Osobně si tvorby Jana Kubisze velice cením, přišlo mi to téměř automatické, jelikož ji znám od útlého věku. Pamatuji si to jako dnes, když mi je jako malé zpívala babička a učila mě tak znát kulturu, folklor a historii těšínského regionu. Tehdy jsem také poprvé zaslechla melodii a slova písní, jako: *Płyniesz Olzo, Ojcowski dom* (autor Jan Kubisz) a mnoha dalších písní např. *Pobili się dwaj górale, Hej, koło Cieszyna, Szumi jawór, szumi*, které mi dodnes znějí v uších. Tyto skladby přesně vystihují typický kolorit a tradice zdejšího kraje. Jsem přesvědčena o tom, že by tyto skladby, které spoluutváří kulturu Záolží, měli znát všichni, kteří tady žijí. Avšak z mého přesvědčení o pověděmi o tvorbě Jana Kubisze mezi lidmi, mě částečně vyvedl Kazimierz Kaszper, který si v již zmiňovaném článku *Jan i Paweł czyli dwa bieguny zaolziańskiej literatury* pokládá otázku, jak je možné, že člověk tak odevzdaný boji za národní identitu těšínského lidu se po několika desítkách let později ocitá v zapomnění a zůstává sesunut do literárního neznáma a neexistence? Proč ani kulturní elity v sobě nebyly schopny najít dostatek determinace k tomu, aby tvorbu tohoto člověka uvedly k fundamentům regionální identity? Proč se dokonce jeho slavná píseň „Nad Olzą“ vystupující pozici těšínského hymnu, ne vždy vedla k přesvědčení kontrolních subjektů a nakonec byla odsouzena k anonymitě?

Ano, tato názorová neshoda a otázky, které vzbuzují značné pochybnosti a nejasnosti, byly jedním z důvodů, proč mě začalo zajímat vnímání těchto písní a jejich obsahu jinými lidmi, a důvodem, proč jsem se rozhodla zapojit do své bakalářské práce sociologickou studií, která pojednává o regionálním uvědomění tří generací obyvatel Těšínského Slezska a povědomí o osobě Jana Kubisze, jako autora písní *Płyniesz Olzo* a *Ojcowski dom*. Zároveň byly tyto otázky vynikajícím podnětem k tomu, abych se ve své studii pokusila zjistit, jakou symboliku vidí lidé různých věkových kategorií v písních Jana Kubisze. Pokud ano, jakou má pro ně hodnotu? Jestli je šance, že cesta životem oněch lidí šla nebo půjde v šlépějích, které ve svém životním díle vyznačil sám Kubisz?

Samozřejmě jsem si vědoma toho, že v průběhu více než 90 let se životní hodnoty jednotlivých generací měnily. Měla na to vliv i spousta faktorů, které se často měnily a udávaly tak směr, kterým by se měly následující generace vydat. Rozdíl vnímání samotné literatury určitě nespočívá jen v tom, že naši předkové měli rakousko-uherské doklady, naši rodiče československé a my máme již české, ale možná přece jenom toto mělo také vliv na vnímání oněch děl Kubisze, jiná doba, jiný postoj k jednotlivým tvůrcům a jejich tvorbě? Skutečně jsme tedy zapomněli na autora písně „Płyniesz Olzo“?

6. 1. Popis studie

Ve své studii jsem se rozhodla prozkoumat tři generace lidí žijících v regionu Těšínského Slezska, tzn. lidí, kteří bydlí od Mostů u Jablunkova po Karvinou. Tito respondenti byli následně rozděleni do tří věkových kategorií, které jsem si sama určila. První kategorii reprezentovali lidé do 27 let (včetně), do druhé kategorie jsem zařadila lidi starší 28 do 57 let (včetně), v poslední kategorii byli lidé starší 58 let. Všichni respondenti měli k dispozici anketu, která se skládala z osmi otázek. V první otázce měli rozpoznat autora úryvků dvou písní, v obou případech se jednalo o písně Jana Kubisze - u prvního příkladu to byla píseň *Ojcowski dom*, ve druhém případě čtvrtá sloka těšínské hymny *Płyniesz Olzo*. Pod jednotlivé skladby měli napsat autora. Pokud však autora nepoznali, měli podat informaci, zda znají texty těchto písní. Pokud respondenti na tuto otázku odpověděli záporně, na další otázky týkající se těchto textů neodpovídali, zapojili se až v otázkách týkající se symboliky těchto písní. Pokud však respondenti na otázku o znalosti textu odpověděli kladně, chtěla jsem po nich vyjasnit souvislosti, za jakých okolností se s nimi seznámili, případně kdo je s nimi seznámil. Potom následovala otázka, kde si měl každý vybavit dalších pět regionálních autorů (minimálně čtyři, aby mohli být hodnoceni za tuto otázku). V poslední otázce, tedy otázce číslo osm, jsem se respondentů ptala na to, co se jim vybaví při následujících slovech: dům, památník, Záolží, řeka, *gwara*, tedy místní pradávne nářečí¹³⁷.

¹³⁷ viz. Příloha č. 4.

6. 2. Vyhodnocení výsledků v jednotlivých kategoriích

Výsledky výzkumu v %.

KATEGORIE	Znali autora pouze 1. text	Znali autora pouze 2. text	Znali autora obou texty	Znali pouze text (bez autora)	Neznali vůbec	Napsalo další min. 4 autory
Do 27 let	13, 5%	14%	54%	13, 5%	5%	64%
27- 57 let	6, 5%	18, 3%	40, 4%	21, 7%	13%	69, 5%
Nad 58 let	—	2, 9%	97, 1%	—	—	91, 4%

6. 2. 1. Kategorie do 27 let

Věkový průměr respondentů z této kategorie byl osmnáct let. Více než polovina poznala Jana Kubisze jako autora obou písní, s tím, že nejvíce se odvolávali na to, že se s těmi písněmi seznámili ve škole. Děti z Bystřické školy (14-15 let), kde jsem také prováděla výzkum, napsaly, že tuto píseň musí znát, jelikož je to jejich školní hymna a že se ji povinně učí v hudební výchově ve škole, také ji byli se školou tisknout ve staré tiskárně v Těšíně. Dále se v této kategorii objevily argumenty, že tyto písně jsou bohatstvím těšínské kultury a potvrzují fakt, že na tomto území žije tak mnoho Poláků. Většina z nich si myslí, že tyto písně je dobré znát, protože se tak identifikují s tím, kým jsou. Ale také proto, že stejně jako je učili znát tyto písně jejich babičky, tak je oni někdy budou předávat svým dětem, případně vnukům. Také se hodně zmiňují o krásách Slezska, které Jan Kubisz chtěl ukázat v těchto svých dílech. Někteří právě v těchto písních vidí jednoznačný symbol pro Zálží, se kterým se

jim také spojuje nářečí, jako pradávna řeč jejich dědečků. Část respondentů zachycuje varování obsažené v písních, abychom si vážili tradic a dávali si pozor na to, jak rychle se všechno může změnit. Celých 64% respondentů bylo schopných napsat dalších pět regionálních autorů. Mezi nejčastěji zmiňované patří: Aniela Kupcová, Stanislav Hadyna, Gustaw Morcinek, Adam Wawrosz nebo Władysław Młynek. Pokud někdo místo Jana Kubisze zmínil jiného autora, objevili se jména jako: Jan Kochanowski nebo Mikołaj Rej, což je velice zajímavé z toho hlediska, že se Kubiszovi přezívá právě *Zaolziański Mikołaj Rej*.

6. 2. 2. Kategorie od 28 do 58 let

Věkový průměr respondentů této kategorie je 42 let. Jedná se o nejslabší kategorii, co se týká rozpoznání autora prezentovaných úryvků. Odpověď, čím to je způsobeno, jsem částečně našla v zodpovězených anketách. Nemalá část dotázaných totiž jako autora minimálně jednoho z uvedených textů písní, uvedla Pawła Kubisze, čímž se ukazuje, že tohle je právě ta věková generace, která má problém s rozpoznáním „pravého“ Kubisze. Zajímavé je to, že valná většina z dotázaných napsala, že znalost těchto písní je povinností každého *Zaolziaka*. Někteří naopak položili otázku, zda je vlastně vůbec možné, aby existoval někdo, kdo tyto texty nezná?! Odpovídám, že určitě ano. V odkazu, který chtěl předat Kubisz dalším generacím nacházejí přesné informace. Varování před budoucností, kdy mladí zapomenou na historii, mluvu svých dědů. Jako příklad poskytnu jednu ukázkou:

„ W podanej zwrotce Płyniesz Olzo jest przez autora wyrażone pewne ubolewanie, przestroga na przyszłość. Obawiam się, że w dzisiejszych czasach staje się niestety, jak najbardziej aktualna. I gdzie popełniono błąd? Może jednak nie będzie aż tak źle? Obserwując jednak z racji swego zawodu naszą młodzież, a szczególnie jej rodziców, jestem umiarkowanym optymistą.¹³⁸ „

Podle většiny pak Kubisz chtěl všem odkázat to, aby si pamatovali, odkud pocházejí a vždy se rádi vraceli domů, do svého rodného hnízda. Tak jako u předchozí kategorie, si i tato úspěšně poradila s vyjmenováním dalších 5 autorů těšínského regionu. Největší úspěšnost si získal Gustaw Morcinek, Adam Wawrosz, Józef Ondrusz, Paweł Kubisz nebo Aniela Kupcová.

¹³⁸V uvedené sloce *Płyniesz Olzo* autor představuje svoje obavy, varování do budoucna. Obávám se, že v dnešní době se bohužel stává víc a víc aktuální. Kde se stala chyba? Možná nakonec není tak zle? Když pozoruji, z důvodu své profese, naši mládež, obzvlášť pak jejich rodiče, jsem racionálním optimista. Přel. J. K.

6. 2. 3. Kategorie nad 58 let

Zcela jednoznačný výsledek se objevil v třetí, nejstarší kategorii. Celých 97 % respondentů správně rozpoznalo úryvky z písní Jana Kubisze. Nestalo se ani jednou, že by někdo zaměnil Jana Kubisze za jiného autora. Odpovědi těchto lidí, kdy nebo kdo je seznámil s těmito písněmi, byly nejčastěji, že v rodině byla tradice, že se zpívaly anebo další konstatovali, že ani netuší, kdy to přišlo, nejspíše zcela automaticky. Avšak všichni se jednohlasně shodli na tom, že znalost těchto písní patří k základním informacím o svém původu, dávají pocit uvědomění Polákům žijícím na Záolží. Říkají, odkud pocházíme a co je pro ně rodný kraj, ne Polsko, ale Záolží. Správně se předpokládá, že jsou součástí regionální edukace, jako takové je vybaví hodnotami, s kterými jako člověk, jako Polák, občan těšínské země, se bude každý moci identifikovat. Jedna respondentka, osmdesátiletá paní, v anketě popsala, jak právě díky těmto písním přečkali válečné těžkosti. Další paní pak uvedla informace, že se s těmito písněmi potkávala v průběhu celého života v polské rodině a znala je od matky, která byla novinářka, pronásledována komunistickým režimem. Mezi dalšími regionální autory, se objevili jména, jako: Henryk Jasiczek, Gustaw Przeczek, Władysław Młynek, Anila Kupcová a Adam Wawrosz.

6. 3. Celková analýza studie

Jak ukázal výzkum: tvorba Jana Kubisze není ve všech věkových kategoriích známá na stejné úrovni. Nejstarší kategorie zná jeho tvorbu zcela jednoznačně nejlépe. Tento jev, může být výsledkem postupné asimilace Poláků a průniku české kultury do té polské. Co je ovšem zajímavé, je to, že jako nejslabší skupina se charakterizovala střední věková kategorie. Z výsledků, které jsem obdržela, mi vychází následující: nejstarší kategorie žila v době, kdy polská kultura byla více rozšířená a v rodinách se s ní udržoval úzký kontakt, taktéž lidé z této skupiny měli bezprostřední dosah k Kubiszově tvorbě. Naopak nejmladší kategorie, tedy lidé do 27 let, kteří navštěvovali polské školy, přicházeli do styku s jeho tvorbou, písněmi i básněmi, buďto na hodinách zpěvu, anebo na hodině polštiny. Jelikož ji mají čerstvě v paměti, pamatují si ji velice dobře. Z tohoto důvodu, může vycházet právě to, proč střední věková kategorie zná tohoto autora nejméně. Právě většina z nich, byla vychována v nenárodní socialistické společnosti a nepamatuje si tak dobře tvorbu Kubisze, tak jako tomu bylo u nejstarší generace. Když ji srovnáme s nejmladší generací, tak je patrné, že zapomněli jména autorů děl, která se učili ve škole. Proto docházelo k časté záměně s Pawłem Kubiszem, čímž

se potvrdila teze Kazimierza Kaszpera, že Jan Kubisz je často zastiňován právě tímto autorem. Takže i když si lidé pamatují písně *Płyniesz Olzo* nebo *Ojcowski dom*, neztotožňují je častokrát s jejich konkrétním tvůrcem, přesto tyto písně skutečně mají (jak prokázaly jednotlivé odpovědi k položeným otázkám) vliv na jejich identitu.

„Identifikace má velice blízko k lojalitě. Ztotožňování je jinou formou vymezování, a jestliže se s něčím ztotožníme, projektujeme do tohoto vztahu i naše představy a hodnotové postoje“¹³⁹. Identity, které si lidé z Těšínska vytvářejí, jsou konstruovány na základě jejich vlastního hodnocení geografických, náboženských, historických, sociálních, kulturních a jazykových vztahů. Avšak autorka sociologické práce *Kultury narodowe u korzeni*, Antonina Kłoskowska, varuje před zjednodušováním identifikace sebe sama. Vyděluje tři roviny identifikace: etnickou skupinu, která má nevyhraněné vědomí vlastní identity, skupinu dílčího společenství, která se označuje sebe samu jako národnostní menšinu, čímž se vymezuje proti dominující kultuře. Třetí rovinou je vyspělé společenství s historickou pamětí. Tato skupina si je vědoma různých společenských hodnot a komunikuje pomocí tradičních symbolů. Většina těchto lidí si utváří dvě metonymie identifikace - z jedné strany obraz tzv. malé vlasti, která se vyznačuje intimními vazbami k nejbližšímu okolí i k duchovnímu prostoru soukromých zážitků, ze strany druhé obraz velké vlasti, tedy ideového konstruktu společného dědictví a soubor nejdůležitějších hodnot vlastní etnické skupiny¹⁴⁰. Jak uvádí Urbanová: „Regionální svébytnost literatury se neobjevuje jen jako téma, ale projevuje se ve způsobu vidění“¹⁴¹. [...] Bezpochyby právě k nejsilnějším dílům v námi vymezeném regionu, patří právě básnické texty a vyprávění s jejich osobitou reflexí a imaginací, s kulturní dimenzí, která se stala regionální a národní identitou¹⁴². I v dílech Jana Kubisze se téma kulturní, národní a etnické identity spojuje s místy, které jsou prostorem k tvoření lidské totožnosti a také totožnosti rozhodujících životních momentů.

Pokud bych tedy vycházela z toho, že identita není něčím stálým, něčím, co se nemění, ba právě naopak, identita je něčím kontextuálním, něčím, co obsahuje jistou dynamiku a proměnlivost. Jedním ze způsobů, pomocí kterých je totožnost diskutovatelná, je vzpomínání na minulost. „Každý člověk si se svým regionem spojuje celou řadu asociací, které jsou následně vtěsnány do jeho paměti, a je jim tak přiřknut určitý význam. Aby tyto představy

¹³⁹ Grygar, J.: Těšínská vánočka. Splétání sociálních a regionálních identifikací, Stonava, 2003, s. 1.

¹⁴⁰ Poslední, P.: Polské literární symboly, Hradec Králové: Gaudeamus, 2003, s. 14 In Kłoskowska, A.: *Kultury narodowe u korzeni*, Varšava, 1996.

¹⁴¹ Urbanová, S.: Region bez hranic. Sociologická sonda do vnímání literatury Ostravska, Olomouc: Votobia, 2001, s. 73- 74.

¹⁴² Tamtéž, s. 73.

byly nosné, musí dojít jednak k identifikaci určitých objektů - symbolů regionu, konstituentů prostoru, které implikují distinkci od jiných objektů a které jsou rozpoznány jako oddělitelné entity. Zároveň musí být tyto představy začleněny do specifického relačního vzorce mezi daným objektem a jeho pozorovatelem¹⁴³.

Právě díla Kubisze můžou být náradím, které konstituují region pomocí mobilizace paměti. Paměť má tendenci k tomu, aby byla materializována, bez toho je slabá a málo přesvědčující, pak zaniká anebo vůbec nevznikne. Paměť nachází podporu v historických textech, tedy např. v *Pamiętniku starego nauczyciela*, z čeho plyne to, že za paměť můžeme považovat samotný text. Proto předměty, ať už knížky, pomníky, různé druhy slavností, které nás informují o minulosti, bychom se měli snažit zachovávat, předávat následujícím generacím, abychom nezapomněli na to, co bylo.

¹⁴³ Grygar, J.: Těšínská vánočka. Splétání sociálních a regionálních identifikací, Stonava, 2003, s. 24 In Lynch, K.: The Image of the City.

7. Závěr

Na začátku této bakalářské práce jsem si stanovila dva cíle: prvním bylo dostat osobu Jana Kubisze do širšího povědomí lidí, nejen obyvatel Těšínského Slezska, druhým bylo zjištění vlivu těšínské literatury, konkrétně, tvorby Jana Kubisze, na totožnost obyvatel Těšínska. Osobně hodnotím velmi kladně to, jak se mi podařilo zanalyzovat tvorbu Jana Kubisze a umístit tak „celý“ jeho život do této práce. Jelikož neexistuje jediná publikace, která by se uceleně věnovala osobě Jana Kubisze, čerpala jsem povětšinou z polských novinových článků, které jsem našla v středisku dokumentace v Českém Těšíně. Obzvlášť jeden článek byl pro mě velmi přínosný, a to *Poetyckie zwloty* Kurzelowského z roku 1957, jako příloha časopisu *Zwrot*. Pojednával totiž o úplně první sbírce Jana Kubisze, *Na białe wianiec* z roku 1872, o které bych se asi těžko dozvěděla někde jinde, nebýt tohoto článku, protože se jedná o sbírku, která nikdy nevyšla knižně. Díla Jana Kubisze, která znám celý život mi byla vždy blízká, ale v průběhu hloubkové analýzy jeho tvorby jsem si uvědomila jejich skutečnou hodnotu, kterou měla pro těšínský region. Díky nim se mi podařilo ještě více pochopit dávnější politické vztahy a také otázky týkající se školní docházky. Díky podrobnému pročitání Kubiszových děl, jsem si uvědomila, kolik různých organizací fungovalo na Těšínsku již na počátku 19. Století. Mnohé z nich přetrvaly do dnes, možná jen s o něco pozměněným názvem. Jan Kubisz byl osobností, která pomocí své tvorby promlouvala k obyvatelům Těšínska, šla jim příkladem, ukazovala jim ty správné životní hodnoty a utvářela důležité jevy, které měly demonstrovat totožnost s problémy Slezska. Jeho totožnost měla národní charakter, do konce života se nemohl smířit s politickou situací, která nastala po rozdělení Slezska. Sám Kubisz se identifikoval s těšínskou zemí, projevoval to v průběhu celého svého života. Hlavně v těšínské hymně je obsažena celá tradice těšínského lidu. Jako na dlani nám podává celou krásu místní přírody a klade důraz na vážnost řeky Olše, jakou sehrává mezi obyvateli tohoto regionu.

Na druhou otázku jsem se snažila odpovědět v průběhu psaní celé práce. Jelikož se jedná o otázku identity, a ta je jednou z nejdůležitějších v životě každého jedince, bylo potřeba dávat, v průběhu studie pozor na rozeznání procesu, ve kterém se utváří. Musela jsem stanovit různé jevy v tvorbě Jana Kubisze, které jsem sledovala a podle kterých jsem zjistila, zda jeho tvorba má vliv na formování totožnosti, což se místy ukázalo jako problém. K objektivním výsledkům mi pomohlo velké množství anket, kde jsem našla odpovědi na své pochybnosti. Výsledky provedeného výzkumu, jenž reflektuje Kubiszova díla, poukázaly na autentickou identifikaci všech respondentů s těšínským regionem, se Záořím. Vliv

Kubiszovy literatury na vývoj identity byl zcela patrný zároveň jak v probíhající výuce historie (s tím je bezprostředně spojeno objasňování jistých historicko-politických procesů), tak i na velké emotivní zaangażovanosti, jež bezesporu ovlivnila odpovědi jednotlivých respondentů.

Během své práce jsem se setkala s mnoha zajímavými fakty a souvislostmi, které mi budou velikým přínosem do dalšího života.

8. Seznam použité literatury

Prameny:

Kubisz, Jan: Pamiětník Starego Nauczyciela, Cieszyn: Wydawnictwo Towarzystwa Ewangelického w Cieszynie, 1928

Kubisz, J.: Z niwy śląskiej, Lwów: Towarzystwo Wydawnicze, 1902

Sekundární literatura:

Babiński, A.: Pogranicze polsko-ukrajiński, Kraków, 1997

Bezruč, P.: Slezské písně, Brno: Doplněk, 2003

Bokszański, Z.: Tożsamości zbiorowe, Warszawa, 2005

Bronk, A.: Rozumienie, dzieje, język. Filozoficzna hermeneutyka H.-G. Gadamera, Lublin 1988

Cicha, Irena: Stonawka od źródła do ujścia, Český Těšín: Regio, 2004

Czermińska, M.: Autobiograficzny trójkąt. Świadectwo, wyzwanie i wyznanie. Kraków, 2000

Damrosz, J.: Region i regionalizm, Warszawa, 1987

Gadamer, H. - G.: Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej . Přel. B. Baran, Krakov, 1993

Gadamer, H. - G.: Sztuka i naśladownictwo, přel. Łukasiewicz, L., Michalski, K., Warszawa, 1979

Grygar, J.: Těšínská vánočka. Splétání sociálních a regionálních identifikací, Stonava, 2003

Hierowski, Z.: Życie literackie na Śląsku w latach 1922- 1939, Katowice: Śląsk, 1969

Hodrová, D.: Místa s tajemstvím, Praha: KLP, 2004

Hodrová, D. et al: Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie, Jinočany: H & H, 1997

- Kadłubiec, K. D. a kol.: *Polská národnostní menšina na Těšínsku v České republice (1920-1995)*, Ostrava, 1997
- Kaszper, R., Małysz, B.: *Poláci na Těšínsku, Český Těšín: Kongres Poláků v České republice*, 2009
- Kolbuszewski, J.: *Rzeki. Antologia poetycka. Wybór opracowań*, Wrocław, 1998
- Kopaliński, W.: *Słownik symboli*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2001
- Kubisz, J.: *Znad Olzy. Wybór i wstęp Leon Miękina*, Cieszyn, 1982
- Martínek, L.: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945*, Opava, 2004
- Michalska, M.: *Religijność na pograniczu. Polacy na Zaolziu, Český Těšín*, 2006
- Musioł, P.: *Jan Kubisz* In *Księga o Śląsku- wydana z okazji jubileuszu 25- lecia istnienia „ZNICZA”* pod. red. Alojzego Targi, Cieszyn, 1929
- Poslední, P.: *Měřítka souvislostí. Česká a polská literární kultura po roce 1945*, Praha: Euroslavica, 2000
- Poslední, P.: *Polské literární symboly*, Hradec Králové: Gaudeamus, 2003
- Pyszko Jan et al: *Pamięci Jana Kubisza- publikacja z okazji 120 urodzin poety, Stowarzyszenie Rodziców i Przyjaciół Szkoły w Gnojniku*, 1968
- Ricouer, P.: *Język, tekst, interpretacja. Přel. Graff, P., Rosner, K., Varšava*, 1989
- Rosner, E.: *Literatura polska z českého Śląska*, Cieszyn, 1995
- Rosner, K.: *Hermeneutika* In Brodzka, A. et al.: *Słownik literatury polskiej XX wieku*, Wrocław-Warszawa- Kraków, 1992
- Rusek, H.: *Religia i polskość na Zaolziu*, Kraków, 2002
- Sadowski, A.: *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców, Białystok*, 1995
- Skorowski, H.: *Europa regionu. Regionalizm jako kategoria aksjologiczna*, Warszawa, 2006
- Sławiński, J.: *Myśli na temat: biografia pisarza jako jednostka procesu historycznoliterackiego*, Warszawa, 1992
- Sztompka, P.: *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków: Znak, 2007

Urbanová, S.: Region bez hranic. Sociologická sonda do vnímání literatury Ostravska, Olomouc: Votobia, 2001

Wilkoszewska, K.: Estetyki filozoficzne XX wieku, Kraków, 2000

Zgólkowa, H.: Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, Poznań, 1997

Periodika:

Kaszper, K.: Chleb ziemi In Z miłości do ziemi i ludzi, Czeski Cieszyn, 2001

Kaszper, Kazimierz: Jan i Paweł czyli dwa bieguny zaolziańskiej literatury, Czeski Cieszyn: Śląsk, 2005, nr 6.

Kaszper, K.: Niełatwe posłannictwo In Kwartalnik nauczyciela opolskiego, 1996, nr 3 a 4

Kurzelowski, J.: Poetyckie wzloty. Młodzieńcze wiersze Jana Kubisza In. Zwrot 1957, rocznik 6, nr 1-12 (86-97), PZKO: Czeski Cieszyn, 1957

Przeczek, G.: Kubisz Jan In Głos Ludu, Czeski Cieszyn, 1945, rok 1, nr. 16

Przeczek, G. : Jan Kubisz- pieśniarz ludu śląskiego, In Kalendarz „ Głosu Ludu na rok 1948“, rocznik III, red. Andrzej Kubisz i Henryk Jasiczek

Sikora, W.: O Janie Kubiszu In Kalendarz Śląski 1989, rocznik XXVIII, Profil Ostrava, 1988

Vlachová Klára: Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě, Praha, 2004 In Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2004, Vol. 40, No. 4

Zahradnik, F.: Jan Kubisz In. Kalendarz <<Zwrotu>>na rok 1959, rocznik VI, PZKO, 1959

Elektronické zdroje:

<http://www.muzeumct.cz/index.php>

Příloha č. 1 - Obrázky



1. Dům Jana Kubisze z roku 1910.



2. Portrét Jana Kubisze a jeho manželky.



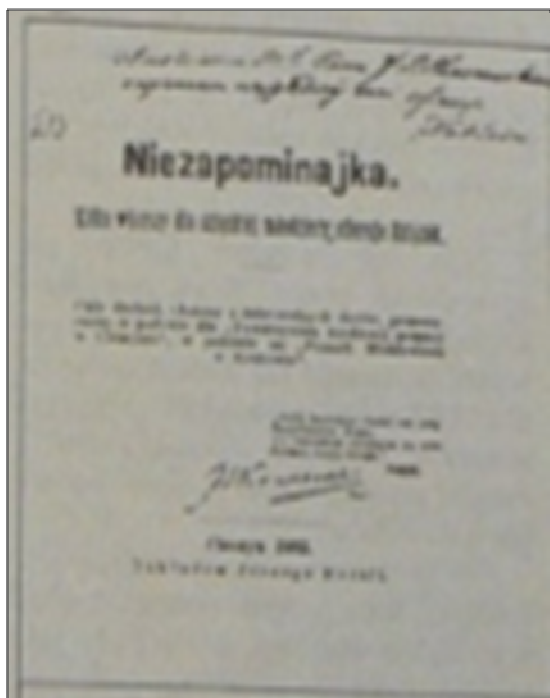
3. Obraz „Płyniesz Olzo” s portrétem Kubisze.



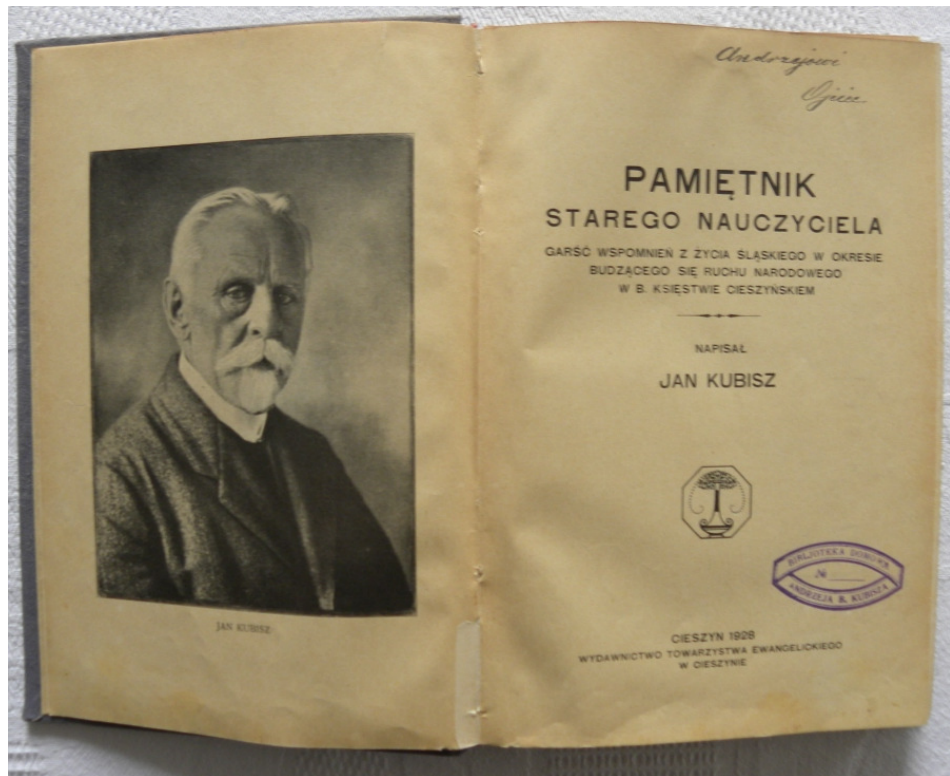
4. Z prava, hrob Jana Kubisze a hrob jeho nejmladšího syna Andrzej Kubisze na hřbitově v Hnojníku.



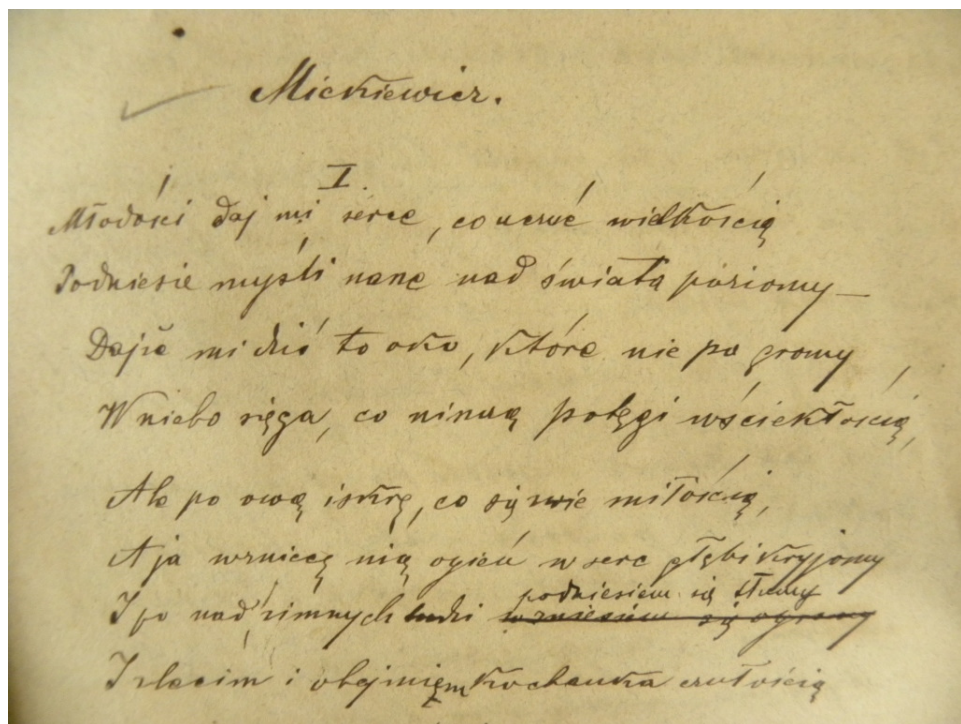
5. Pomník Jana Kubisze v Těšíně. V popředí vnučka Jana Kubisze Alicja Tobořová se svými dcerami. (Fotka se soukromé sbírky p. Tobořové).



6. Titulní strana sbírky Niezapominajka, s dedikací J. I. Kraszewskiemu.



7. První vydání Pamětníku starého nauczyciela s dedikací pro nejmladšího syna Andrzej- „Andrzejowi Ojciec”.



8. Vzor rukopisu Jana Kubisze.

9. Článek o revitalizaci parku Jana Kubisze v Konské.



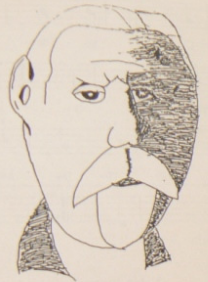
▲ Děti z PSP v Trzycu-Końskiej Podlesiu wraz z opiekunami ciężką się uctwiciem dobrze wykonanej pracy. Fot. archiwum szkoły

PARK I POMNIKI ODZYSKUJĄ DAWNY BLASK Dzieci się zlitowały...

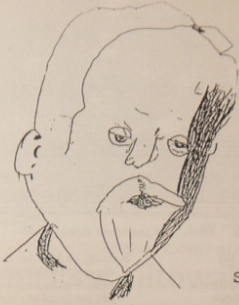
W centrum Końskiej-Podlesiu znajduje się park, w którym kiedyś postawiono dwa pomniki - Janowi Kubiszowi i poległym w drugiej wojnie światowej miejscowym obywatelom. Kiedyś była tam nawet fontanna z wodotryskiem, były wygodne krzewy, drzewa iglaste. Poszedł ktoś fontannę zamienił w skalę, posadził róże... Przed rokiem 1990 corocznie odbywały się pod pomnikiem uroczystości z wiozami okolicznościowymi, z raziąganiem honorowych strazy, przodówieniami, a nawet - pochodami. Od tego czasu tu i tam ktoś tylko przypadkowo zahaczył o park. Miejsce powoli zarastało trawą i chwastami. Wreszcie zlitowali się nad parkiem uczniowie miejscowej polskiej szkoły, postanawiając zrobić tu porządek. Na apel szkoły odpowiedziało też kilku dorosłych. Wspólnymi siłami, pracując przez dwa dni, wykonano ogrom pracy, której nie trzeba się wstydić. Park i pomniki odzyskują swój dawny wygląd. Odzyskuje, gdyż trzeba jeszcze wiele tu zrobić, na przykład naprawić i pomalować ławeczki, wystąpić twierem chodniki czy naprawić i oczyścić pomnik Jana Kubisza. Tego wszystkiego jednak nie pozostał zrobić małe dziecięce rączki. Potrzebna jest pomoc miejscowych obywateli, którzy w porozumieniu z Urzędem Miejskim w Trzycu (właścicielem parceli) powinni dokończyć podjęte przez dzieci dzieło. Wtedy w parku można znów będzie usiąść i zadumać się nad życiem i twierem twierem autora „Płyniesz, Ojczy” i lasam tych, którzy zgineli, abyśmy my mogli żyć. Zadumaj się w nadszycie, że nie spełnia się nigdy słowa piosenki Jana Kubisza: „Aby ludzie w swym życiu zrozumieli się bardziej, zrozumieli, wzięli przykład, jak my, zrozumieli”.



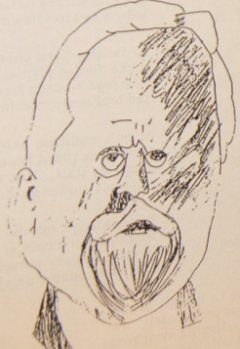
Jan Kubisz




Marek WOJNAR
kl. 3



Szymon ŚRUBAŃ
kl. 1



Adam POMYKACZ
kl. 2



Paweł ŚRUBAŃ
kl. 3

10. Portréty Jana Kubisze, které namalovaly děti k 150. výročí jeho narození.

Příloha č. 2- Záznam rozhovorů

Rozhovor s a) Mgr. Zarembovou (bývalou učitelkou polského jazyka) a b) Janem Branným (bývalý předseda Matice školské na Těšínsku)

1. Czy twórczość Kubisza odgrywa jakąś rolę dla Śląska Cieszyńskiego?

Jest to rola wielka, wielkie znaczenie Jana Kubisza dla Śląska Cieszyńskiego, dlatego że należał bowiem do grona budzicieli narodowych, którzy poprzez słowo, przykład osobisty, i działalność społeczną, budzili i krzewili działalność na Śląsku Cieszyńskim. Był przykładem pedagoga, który nie tylko uczył, wychowywał dzieci w duchu zasad religijnych i ideałów narodowych, ale poza nauczaniem w szkole, poświęcał się pracy społecznej, organizacjach oświatowych, pedagogicznych. Mogłby być przykładem dla wielu naszych nauczycieli. (a)

Dwudziesty wiek był bogaty w wydarzenia większością tragiczne. Dwie wojny światowe, podzielenie Śląska Cieszyńskiego po powstaniu Rzeczypospolitej Polskiej i Czechosłowacji i trochę zapomniano o tak wielkim patriocie jakim był Jan Kubisz. Był wybitnym poetą i pisarzem odzwierciedlającym dzieje autochtonów mówiących gwara polską jak określono rejowską. Był wybitnym kronikarzem tamtych dziejów, oddany idei zachowania tożsamości narodowej na ziemi lewobrzeżnego Śląska Cieszyńskiego. (b)

2. Jaka jest wartość dorobku Kubisza dla kolejnych generacji?

Jan Kubisz jest jednym z wielu, o których nam nie wolno zapomnieć. Był poetą i pamiętnikarzem, miłośnikiem przyrody, wielbicielem twórczości ludowej i publicystą. Wniósł niepodważalne wartości, które trzeba pielęgnować i przekazywać następnym pokoleniom, a są to: świadomość własnej tożsamości narodowej, szacunek do języka ojczystego i kraju rodzinnego. Zastrzegał do przestrzegania zasad moralnych, wg nauki chrześcijańskiej, uczył tolerancji i szacunku wobec innych narodowości i wyznań. (a)

Wartość jego twórczości jest ogromna dlatego, że upamiętnił osoby, rzeczy i odczucia społeczeństwa w życiu i walce w pamiętnikach, które drukował w „Pośle Ewangelickim“. Sam autor przyznał, że pisze od serca, z potrzeby ducha na poziomie charakterystycznym ludu cieszyńsko-śląskiego nie Maric o szczytach pod względem literacko stylistycznym. (b)

3. Co było inspiracją dla Kubisza w jego twórczości?

Jan Kubisz uczył się języka ojczystego na przykładach dzieł wybitnych utworów literackich literatury polskiej, dużo czytał i zachęcał młodzież i dorosłych do czytelnictwa.

Źródłem inspiracji w jego utworach były własne przeżycia, doznania, między innymi z niemieckiego gimnazja ewangelickiego. Pisał o jego wpływie na świadomość młodzieży polskiej i jego samego. Jan Kubisz z niezwykłą swadą przedstawił losy ludzi prostych, żyjących na styku wielu kultur. Kultury polskiej, czeskiej i niemieckiej. Głęboka religijność, wyniesiona z domu rodzinnego, ze szkoły i środowiska wielowyznaniowego zaowocowała w jego utworach. Bardzo bliska była mu przyroda ojczysta i rzeka Olza, jako motyw poetyckiej i prozaicznej twórczości. Poeta z upodobaniem, przedstawiał codzienne życie ludu wiejskiego, gdzie panowało poszanowanie obyczajów i budzący szacunek starodawność, gdzie panowała harmonia i porządek oparty na nauce chrześcijańskiej. Poeta gardzi ludźmi, którzy wypierają się języka ojczystego i ojczyzny, są wyprzeńcami narodowymi. Między innymi, ten temat poruszył w Synu Marnotrawnym. (a)

Uważam, że inspiracją do jego twórczości była troska o upamiętnienie odczucia autochtonów zamieszkujących Śląsk Cieszyński wzdłuż rzeki Olzy, która w Jego pojęciu była Jordanem z świętym przeznaczeniem oczyszczenia tej ziemi z germanizacji i czechizacji. (b)

4. Jaki jest Pani/-a osobisty stosunek do twórczości Kubisza?

Twórczość Jana Kubisza jest mi bliska po względem emocjonalnym i narodowym. Uważam, że w szkołach z polskim językiem nauczania, powinna się młodzież zaznajamiać z ludźmi, dzięki którym społeczeństwo znad Olzy zachowało swoją tożsamość, obyczaje, język i kulturę. A do nich bezsprzecznie należy Jan Kubisz. (a)

Nie znam całości twórczości Jana Kubisza, ale promne wrażenie wywarło na mnie przeczytanie „Pamiętnika Starego Nauczyciela“, z ciekawym, pięknym i głębokim historycznym opisem historii Zaolzia. Kto poznał Jego twórczość chociaż tylko z poezji, to ona napewno wryła się głęboko w świadomość patriotyczną przywiązania do tej naszej małej ojczyzny zaolziańskiej ziemi. (b)

5. Jaki utwory Kubisza wg Pani/-a są najznajniejsze i najważniejsze dla Śląska Cieszyńskiego?

Uważam, że to jest Pamiętnik Starego Nauczyciela, wydany w Cieszynie w roku 1928, przez Towarzystwo Ewangelickie a wznowiony przez doktora medycyna Jana Pyszkę, jego własnym nakładem w roku 1992 w Szwajcarii w Bazylei. Jest to urocza książka, w której autor orzeźwia czasy swojego dzieciństwa, młodości i przedstawia wieś rodzinną Końską, później Gnojnik. Przedstawia życie szkoły ludowej, następnie gimnazjum ewangelickie w

Cieszynie, mówi o pracy nauczycielskiej w gnojnickiej szkole, o działalności oświatowej. Przedstawia sylwetki swoich nauczycieli oraz zasłużonych dla Śląska Cieszyńskiego działaczy narodowych, tzw. budzicieli. Jest to jedna z najpiękniejszych i najlepszych książek o Śląsku Cieszyńskim, przedstawiająca, jak mówi autor w podtytule, że jest to garść wspomnień z życia śląskiego w okresie budzącego się ruchu narodowego w byłym Księstwie Cieszyńskim. Jest to książka, którą czyta się ze wzruszeniem, bo pisarz wyraził to, co nam wszystkim jest bliskie i drogie. (a)

Każdy, kto czuje się przynajmniej trochę patriotą tej ziemi, polinien przeczytać jako lekcję patriotyzmu „Pamiętnik Starego Nauczyciela“ i głęboko się zastanowić nad słowami pieśni „Płyniesz Olzo“ i „Ojcowski dom“. (b)

6. Kiedy się Pan/-i pierwszy raz zetnął/-ęła się z utworami Kubisza?

Z utworami Kubisza, w szczególności ze znanymi wierszami i pieśniami Płyniesz Olzo i Ojcowski dom, zetnąłam się w domu rodzinnym. W naszym domu rodzinnym śpiewało się pieśni narodowe i pieśni religijne i nie mogło zabraknąć tych właśnie pieśni. Z kolei i w szkole podstawowej i w gimnazjum. Te pieśni były znane i po prostu śpiewane. Pieśni Płyniesz Olzo i Ojcowski dom są pieśniami uroczystymi i utrzymanymi w tonie dostojnej powagi, wyrażającej wiarę w to, że pokolenie, które odchodzi od tradycji narodowych, wypiera się języka, opamięta się a wnuki i prawnuki będą dla swej ziemi czynem i miłością. A wiersz Ojcowski dom mówi o wartości domu rodzinnego, którego obraz nosimy w sobie od chwili urodzenia aż do śmierci. (a)

Zawsze byłem przywiązany do naszej ziemi wzdłuż Olzy a po przeczytaniu „Pamiętnik Starego Nauczyciela“ w wieku dojrzałym, zrozumiałem skąd wzięły się moje uczucia i patriotyzm. Chyba z zachowania i zaangażowania moich rodziców i rodziny. (b)

7. W jaki sposób jest przechowywana pamięć o Janie Kubiszu, i czy Pana/-i zdaniem jest ona wystarczająca? Póki nie, to w jaki sposób byłoby możliwe upamiętnić tego twórcę?

Jeśli chodzi o pamięć o tym poecie, budzicielu, ja mam wrażenie, że ta pamięć żyje w naszym społeczeństwie polskim, ale w celu lepszego zapoznania się z twórczością pisarza, można by na łamach prasy, publikować fragmenty dzieł Jana Kubisza, będących wykładnią stale aktualnych problemów, w którym żyje i nasze społeczeństwo. Fragmenty utworów Jana Kubisza mogły by się również znaleźć w pisemkach szkolnych, z krótkim, w przystępnej

formie napisanym komentarzem, bo można szczególnie z Pamiętnika Starego Nauczyciela wybrać wielu ciekawych rzeczy, związanych właśnie z twórczością ludową, legendami, baśniami i te, może w skróconej formie je publikować na łamach pisemek, żeby Kubisz trafił również do naszych szkół. Jeśli chodzi o pamięć o twórczości Kubisza, to pamięć o Kubiszu trwa i w działalności miejscowych kół PZKO-wskich. Niektóre z kół, w ramach klubu propozycji, przygotowują odczyty o wybitnych osobistościach z naszego regionu, między innymi i o Janie Kubiszu. I taka działalność jest też pożyteczna i przynosi chyba dobre owoce. Ponad to, w pytaniu było jeszcze, co w tym celu należało by jeszcze zrobić. Ja bym może powiedziała tylko o tym co już się robi. Piękną inicjatywę wykazuje miejscowe koło PZKO w Czeskim Cieszynie, które organizuje wycieczki do źródeł Olzy, gdzie śpiewa się tam te pieśni Kubisza i mówi się o historii naszego regionu. Pieśń o Olzie, towarzyszy także innej imprezie PZKO-wskiej, Wiankom. I tak wiem, że miejscowe koło w Darkowie organizuje Wianki właśnie nad rzeką Olzą i nie może tej pieśni zabraknąć. Cóż jeszcze zaproponować? Dobrze byłoby, żeby i na groby naszych zasłużonych działaczy, pisarzy lub artystów, żeby na groby zorganizować może jakieś wyjazdowe wycieczki i chociażby na grób Kubisza w Gnojniku, czy też grób Henryka Jasiczka w Czeskim Cieszynie, czy też grób Gustawa Morcinka w Cieszynie w Polsce na cmentarzu komunalnym. Mam wrażenie, że i ten rodzaj kontaktu z tymi wielkimi ludźmi, chyba jest bardzo dobry i wpływa na utrzymywanie pamięci o tych, którzy dla nas wiele znaczą. (a)

W czasach społeczeństwa konsumpcyjnego, rozmywającego się asymilacji skrytej, celowej i świadomej, jedyny sposób i możliwość na upamiętnienie sławnych ludzi wywodzących się z tej ziemi, budzicieli i ich następców jest w rękach nauczycieli, wychowawców naszej młodzieży od przedszkola po szkoły średnie. Nie pomijając rodziców. Patriotyzmu można uczyć we wszystkich przedmiotach. Wszystko zależy od zdolności pedagogicznych danego pedagoga. (b)

Příloha č. 3 - Płyniesz, Olzo po dolinie

Płyniesz, Olzo, po dolinie,
Płyniesz, jak przed laty,
Takie same na twym brzegu
Kwitną wiosną kwiaty.

A twe wody w swoim biegu,
Się nie zamąciły;
I tak samo lśnią się w słońcu,
Jak się dawniej lśniły.

Ale ludzie w życiu swoim
Zmieniili się bardzo;
Zwyczajami, wiarą przodków
Ledwie że nie gardzą.

I dąb z dębem na twym brzegu,
Jak szumił tak szumi;
Lecz wnuk starą mowę dziadów
Ledwie że rozumie.

Na twym brzegu dawnym śpiewem
Słowik się odzywa;
A dziś śliczne pieśni nasze
Ledwie że kto śpiewa!

Jordan w ziemi Chananejskiej,
Święte ma znaczenie:
W jego wodach Izraela
Lud brał oczyszczenie.

Więc z modlitwą uklęknąłem
W pokorze przed Panem:
Byś się stała, Olzo, takim
I dla nas Jordanem!

A tak kiedyś - gdy nad falą
Wiosną wiatr zawieje,
Wnuk usłyszy w fal twych szumie
Przodków swoich dzieje,

I usiedzie na twym brzegu
dumać nad przeszłością -
I żyć będzie dla swej ziemi
Czynem i miłością!

Příloha č. 4 – Anketa

ANKIETA

Zwracam się z prośbą o wzięcie udziału w badaniu, które dotyczy analizy symboli literackich.

Proszę o staranne przeczytanie i wypełnienie wszystkich pytań oraz danych metryczkowych.

Płeć

Wiek.....

Miejsce zamieszkania.....

Narodowość.....

1.Podaj imię i nazwisko autora/-ów poniższych utworów.

*A)Ojcowski dom to istny raj,
Dar Ojca niebieskiego.
Chociażbyś przeszedł cały świat,
Nie znajdziesz piękniejszego.*

*B) I dąb z dębem na twym brzegu,
Jak szumiął tak szumi;
Lecz wnuk starą mowę dziadów
Ledwie że rozumie.*

.....

.....

2. Czy już kiedyś spotkałeś/-aś się z tymi fragmentami utworów?

TAK / NIE

3. Jeśli zaznaczyłeś/-aś odpowiedź „TAK”, to odpowiedz na podpunkty a), b), c):
Jeśli zaznaczyłeś/-aś odpowiedź „NIE”, przejdź do pytania nr 4.

a) napisz w jakich okolicznościach zapoznałeś/-aś się z tymi utworami?

.....

.....

.....

b) dlaczego Twoim zdaniem zaznajomiono Cię z tymi utworami?

.....
.....
.....

c) czy znajomość tych tekstów jest dla Ciebie korzystna? Uzasadnij swoją odpowiedź.

.....
.....
.....

4. Jak scharakterujesz zawartość powyższych fragmentów?

.....
.....
.....

5. Co Twoim zdaniem chciał/-eli autor/-rzy przekazać w swoich tekstach czytelnikom?

.....
.....
.....

6. Czy powyższe teksty wg Ciebie charakteryzuje jakaś symbolika? Uzasadnij swoją odpowiedź.

.....
.....
.....
.....

7. Podaj przynajmniej 5 nazwisk przedstawicieli zaolziańskiej literatury.

.....

.....

.....

.....

.....

8. Dopisz do poniższych wyrazów określenia, które kojarzą Ci się z nimi.

- dom -

.....

.....

.....

- pamiętnik -

.....

.....

.....

- Zaolzie -

.....

.....

.....

- rzeka -

.....

.....

.....

- gwara-

.....

.....

.....

Sprawdź, czy odpowiedziałeś na wszystkie pytania.

Dziękuję za wypełnienie ankiety.